

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

Katedra historie

Vít Klimeš

**VÁLKA NA VÝCHODĚ – ANALÝZA PROBLÉMŮ
VEDOUCÍCH K OBRATU VE 2. SVĚTOVÉ VÁLCE**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: prof. PhDr. Jana Burešová, CSc.

Olomouc 2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a použitou literaturu a veškeré zdroje jsem řádně citoval.

Olomouc 25. dubna 2013

.....
podpis

Rád bych poděkoval vedoucí mé bakalářské práce prof. PhDr. Janě Burešové, CSc. za maximální ochotu, vstřícnost a operativnost při konzultacích k tématu.

Obsah

ÚVOD.....	5
1 POLITIKA A VOJENSTVÍ.....	7
1.1 Hitler a zahraniční politika	7
1.1.1 Získání Sárska.....	8
1.1.2 Pakt proti Kominterně	9
1.1.3 Anšlus Rakouska.....	9
1.1.4 Rozbití Československa	9
1.1.5 Pakt Molotov – Ribbentrop	10
1.1.6 Konec diplomatických úspěchů	10
1.2 Válka před invazí do Sovětského svazu	11
1.3 Operace Barbarossa.....	12
1.3.1 Logistika jako německý nepřítel.....	13
1.4 Tři bitvy – tři zlomy	14
1.4.1 Tažení na Kavkaz a dobývání Stalingradu	15
2 NĚMECKÉ HOSPODÁŘSTVÍ A PRŮMYSL	18
2.1 Nezaměstnanost	18
2.2 Velké podniky a nacisté.....	19
2.2.1 Proměna německé pracující třídy.....	19
2.2.2 Pracovní síly za války	20
2.3 Průmyslové zdroje.....	22
2.4 Zaostávání průmyslových podniků ve válečném období	22
3 NĚMECKÝ NÁHLED	25
3.1 Erich von Manstein	25
3.2 Heinz Guderian	29
3.3 Wilhelm Adam.....	32
4 ZÁPADNÍ POHLED.....	37
4.1 Winston Churchill	37
5 RUSKÝ NÁHLED	49
5.1 Georgij Konstantinovič Žukov	49
6 PROČ NĚMECKO NA VÝCHODÉ NEUSPĚLO?	58
ZÁVĚR.....	61
RESUMÉ	62
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	63
SEZNAM PŘÍLOH.....	64

ÚVOD

Druhá světová válka nabídla mnoho dramát, jež určovaly její vývoj s různou intenzitou. Mezi ty nejvýraznější patřily bezpochyby události na Východě. Svým rozsahem předčily všechno, co dosud vojenská historie viděla. Samozřejmě válku na Východě neřídila pouze vrtkavá štěstěna, ale do běhu událostí vstupovalo mnoho faktorů, ať už s vědomím jednotlivých aktérů, nebo bez něho. Jít po stopách příčin, které vedly k německému neúspěchu je vždy něco zvláštního. Vždyť s odstupem takřka sedmdesáti let nemusí být vše tak jasné, jak se jevílo současníkům. Tématem této práce je a mělo by jím být co nejobjektivněji shrnout a zanalyzovat důvody vedoucí k německé porážce. Jako u každého tématu je to tak, že co člověk, to názor. Proto jsem si vzal na pomoc paměti několika autorů z různých stran barikády, německé, britské a samozřejmě ruské. Toto téma, totiž východní fronta, si vždy dokázalo získat svou pozornost mnoha odborníků i laiků, přesto věřím, že tato látka ještě není zcela vyčerpána.

Historiografie zabývající se východní frontou, a tím co jí předcházelo, je více než bohatá. Z řady autorů je třeba vyzvednout Paula Carrela, který rozebírá do podrobností válku na Východě v dílech jako *Operace Barbarossa*, *Stalingrad: sláva a pád 6. armády* nebo *Spálená země*. Američan Robert M. Citino napsal hodnotnou publikaci *Smrt wehrmachtu*, kde řeší německé vojenské úspěchy a neúspěchy. Politicko-válečným dějinám se rovněž věnuje John Bradley ve svých *Dějínách třetí říše*. Obecně historie Německa třicátých a čtyřicátých let je v historiografii dostatečně rozšířena. Uvedme si aspoň dva, respektive tři autory. Mark Mazower má na svědomí publikaci *Hitlerova říše*, dvojice autorů Michael Burleigh a Wolfgang Ippermann sepsali dílo *Rasistický stát: Německo 1933-1945*. Tolik pro ilustraci.

Moje práce bude dělena do šesti hlavních kapitol, kde postupně rozeberu hlediska politická, vojenská, hospodářská a nakonec dám prostor pamětem. Na základě toho se pokusím dojít k modifikovaným závěrům.

1 POLITIKA A VOJENSTVÍ

Německá politika třicátých let se od Hitlerova nástupu nesla v duchu nátlaku na okolní státy, které se stále vzpamatovávaly z předchozí války a nehodlaly i přes mírová ujednání jít do války v době, kdy Německo mohlo být usměrněno pouhou demonstrací síly. Nedůsledná politika francouzsko-anglického bloku umožnila Hitlerovi jít od úspěchu k úspěchu. Znovuzavedení branné povinnosti, nerespektování smluv o vyzbrojování, obsazení demilitarizovaného Porýní, anšlus Rakouska, rozbití Československa. Nejen to byly výrazné políčky do tváří západních demokracií, které v rozhodujících okamžicích selhaly. V jakých politických intencích Hitler jednal?

1.1 Hitler a zahraniční politika

Trauma porážky, které si poražené národy z Velké války odnesly, ovlivnilo jejich představy ohledně fungování zahraničních vztahů, Hitlera nevyjímaje. Zklamaný se opájel představami o životním prostoru, vzrůstala v něm fixace na německý *Lebensraum*. Těmto iluzím se neoddával sám, mnoho podobně smýšlejících bylo podobnými snílky. Na rozdíl od nich měl Hitler jasno, jak dosáhnout nové velikosti Německa a kdo mu v ní brání. V nechvalně proslulém ideologickém traktátu *Mein Kampf* shrnul svoje myšlenky a vize za dosažením svých plánů. Obviňoval v něm zrádce a mezinárodní židovstvo z válečné porážky Německa, hájil politickou expanzi na východ, Británii považoval za přirozeného spojence pro údajně společné cíle, prostě velice plytkou formou dal kontinuitu a jasnost svému programu národních zájmů a cíli. Tím získal před svými protivníky nezanedbatelný náskok.¹

¹ BRADLEY, F., N., J.: *Dějiny třetí říše (Německo v období nacismu)*, Praha 1995, s. 64-65.

Hitler přikládal velký význam svojí osobní dominanci a vůli, díky níž byl schopen zahnat slabší jedince do kouta. V případě mezinárodní politiky mu pomáhala držet se svých expanzivních plánů a necouvnout v kritických chvílích, i přes nedůvěru nejbližšího okolí. Než ale nadešlo období diplomatických triumfů, tak se ani Hitler nevyvaroval chyb. Jako Rakušan vždy prahnul po připojení Rakouska k Německu i přes nesouhlas mocností. V létě 1934 proběhl první pokus o anšlus, kdy se nacisté pokoušeli podpořit puč místních nacistů. Proti tomu se razantně postavil Mussolini, který měl podporu Francie a Británie po únorovém podepsání deklarace, jež zdůrazňovala význam rakouské nezávislosti. Italský vůdce vyslal svoje vojenské jednotky do Brennerského průsmyku, aby zastrašil Německo. Hitler, jenž v této době nedisponoval dostatečnou vojenskou silou, musel kapitulovat a distancovat se od rakouských událostí. Z tohoto neúspěchu si Hitler vzal do budoucna poučení.²

1.1.1 Získání Sárska

Počínaje následujícím rokem začal užívat nově nabytých zkušeností v mezinárodní politice. Bez ústupků již v lednu získal od Francie zpět Sársko. Povzbuzen tímto úspěchem uzákonil vojenskou službu a zvětšil armádu. Správně poté začal hrát roli zastánce míru, což svědčilo demokratickému veřejnému mínění, takže se západní demokracie proti německým prohřeškům, vyjma nedůrazných papírových protestů, nepostavily. Navíc se Hitlerovi podařilo přesvědčit Brity k podepsání námořního paktu, jenž upravoval poměr sil ve velkých lodích a ponorkách. Britská vláda připojila svůj podpis bez jakýchkoliv konzultací se svými partnery Francií a Itálií. Hitlerovi se tak úspěšně dařilo rozleptávat spojenou diplomatickou frontu.³

² BRADLEY, F., N., J.: *Dějiny třetí říše (Německo v období nacismu)*, Praha 1995, s. 67-68.

³ Tamtéž, s. 68-69.

1.1.2 Pakt proti Kominterně

Obsazení Porýní jasně Hitlerovi ukázalo, že západní mocnosti nechtějí mezinárodní problémy řešit válkou. Na základě tohoto zjištění se odhodlal k dalším tahům na evropské šachovnici. Díky podpoře armádních vzbouřenců generála Franca získalo Německo dva nové spojence, Španělsko a Itálii. Mussolini alianci uvítal, jelikož po intervenci v Habeši byl izolován západními mocnostmi a Společností národů. Po zjištění, že Británie se německým spojencem nikdy nestane, začal Ribbentrop s Hitlerova pověření jednat s Japonci. To vyústilo na podzim 1936 v podepsání paktu proti Kominterně, který byl formálně zaměřen proti Sovětskému svazu, avšak fakticky ohrožoval anglické a francouzské državy v Asii.⁴ Těmito kroky se připravoval na svoje největší diplomatické úspěchy, které se již blížily.

1.1.3 Anšlus Rakouska

Další krize, vyvolaná v lednu 1938 v Rakousku, postavila do svízelné situace jeho kancléře Schuschnigga, který byl Hitlerem postaven před ultimátum, buď se podvolit a umožnit cestu rakouským nacistům k uchopení moci, nebo nechat řešení na wehrmachtu. Schuschnigg to odmítl a hodlal vyhlásit plebiscit o připojení k Německu. Toho se zalekl Hitler, a tak dal pokyn k provedení anšlusu, jímž Rakousko připojil k Říši. To vše se stalo za nečinného přihlížení Západu.⁵

1.1.4 Rozbití Československa

Na řadě teď bylo Československo. Zde našel Hitler vítanou pomoc v osobách bývalého učitele tělocviku Konrada Henleina a neúspěšného knihkupce Karla Hermanna Franka. Mezinárodní veřejnosti byl prezentován útlak německé menšiny v Československu jako problém všech Němců, za které se Hitler cítil zodpovědný, a osoboval si právo jejich

⁴ BRADLEY, F., N., J.: *Dějiny třetí říše (Německo v období nacismu)*, Praha 1995, s. 70-72.

⁵ Tamtéž, s. 75-76.

ochrany. Henlein s Frankem stupňovali požadavky na československou vládu a žádali čím dál větší autonomii pohraničních Sudet. Z otázky Československa se stal mezinárodní problém hrozící válkou. Prezident Beneš spoléhal na spojeneckou smlouvu s Francií, ta ale neměla chuť se kvůli středoevropskému problému pouštět do války. Navíc britský premiér Chamberlain, bez toho aniž by uvědomil francouzskou vládu, odletěl do Německa k jednáním s Hitlerem. Od něho získal ujištění, že německý zájem se týká pouze Sudet, nikoliv celého Československa. Výsledkem úzkostlivé snahy o zachování míru byla Mnichovská konference za účasti Anglie, Francie, Itálie a Německa. Na ní bylo dohodnuto předání Sudet Německu, aniž se mohlo Československo k tomuto ujednání jakkoliv vyjádřit. Západní mocnosti tak získaly papírový mír. Tento akt mocností podlomil obranyschopnost Československa a pro Německo nebyl již problém obsadit jeho zmrzačený pozůstatek v březnu 1939.⁶

1.1.5 Pakt Molotov – Ribbentrop

Pro úplnost je třeba zmínit asi největší Hitlerův úspěch zahraniční diplomacie, a to pakt o neútočení se Sovětským svazem podepsaný ministry zahraničí Ribbentropem a Molotovem 23. srpna 1939. Pakt uvolňoval Německu ruce při jeho plánech na Západě, navíc Stalin se zavázal zajistit dodávky důležitých surovin. Francie s Anglií svoji šanci na sblížení se Sovětským svazem promeškaly. Jaké to mělo mít fatální následky, se ukázalo v následujících měsících.⁷

1.1.6 Konec diplomatických úspěchů

Tolik k Hitlerově „mírové“ zahraniční politice. Výše uvedené úspěchy v něm probudily pocit, že jeho vůle, bude-li dostatečně pevná a vytrvalá, bude vždy triumfovat, aniž by se dostal do konfliktu s Francií a Anglií. S menšími vojenskými střetnutími počítal, to

⁶ BRADLEY, F., N., J.: *Dějiny třetí říše (Německo v období nacismu)*, Praha 1995, s. 81-82.

⁷ Tamtéž, s. 85.

ale nemělo být pro Německo problém. Jaké bylo pro něho překvapení, když jeho poslední diplomatický hazard, napadení Polska, nezůstalo bez odezvy. Francouzská a anglická vláda vyhlásila Německu válku. Doba míru skončila, druhá světová válka byla skutečností.

1.2 Válka před invazí do Sovětského svazu

Úspěchy *Blitzkriegu* (bleskové války) předčily i ty nejdivočejší německé představy. Polsko podlehl do tří týdnů i přes hrdinský odpor, když navíc muselo čelit Rusům z východu. I přes úvahy a dokonce mnohé cvičné popluchy se Německo do dalšího boje v roce 1939 neodhodlalo. Pod novým německým nápirem na jaře postupně padly Dánsko, Norsko, Belgie Nizozemsko, Lucembursko a Francie, jejíž armáda byla v té době považována za nejlepší na světě. Zbytky britských jednotek prchly přes francouzský přístav *Dunkerque*.

Stejně úspěšně Německo už nepokračovalo proti Británii, která byla schopná uhájit svůj vzdušný prostor a zabránit naplnění hlavní Hitlerovy podmínky pro invazi, tedy vyřazení britského letectva. Naopak německé pozemní vojsko sbíralo další vítězné vavříny na Balkáně, kde se z větší části nechal Hitler zatáhnout Mussolinim, který toužil po italském impériu, avšak tvrdě narazil.

V tu dobu se německý zájem začal obracet na Východ a započaly rozsáhlé přípravy. Hitler nikdy neměl problém s porušováním smluv a pakt o neútočení se Sovětským svazem nebyl výjimkou. Rozsáhlé přesuny německých jednotek neunikly pozornosti ruské ani britské tajné služby. Stalin se však přes všechna varování držel iluze, že svoji zemi uchrání od útrap války a přijímal německá omluvná ujištění skoro jako nepopíratelná fakta. Hitler však už učinil rozhodnutí a nic ho od jeho záměru zaútočit na

Sovětský svaz nedokázalo odradit. Německá vojska se dala do pohybu a překročila ruskou hranici po celé její mnohasetkilometrové délce. Psalo se 22. června 1941.⁸

1.3 Operace Barbarossa

Německé síly byly při invazi do Ruska rozděleny do tří velkých uskupení. Jednalo se o skupinu armád Sever, jež měla za cíl Leningrad, skupinu armád Střed s úkolem dobýt Moskvu a skupina armád Jih s cíli na Ukrajině. Wehrmachtu se podařilo Rudou armádu takticky dokonale překvapit. Tankové jednotky postupovaly bez většího odporu a obkličovaly zmatené Rusy. Luftwaffe z velké části zničilo ruské letectvo ještě na zemi. Bezprecedentní počet ruských vojáků putoval do německého zajetí po uzavření kotlů u Bialystoku, Minsku a na jiných místech. Německá vojska postupovala nezadržitelně kupředu a nebylo síly, která by je zastavila.⁹

Ruské velení si plně uvědomovalo problém německých tankových svazků, které působily Rudé armádě značné potíže. Rusové v zoufalé situaci se snažili nepřátelské obrněnce zastavit takřka čímkoliv. Koncentrovanou palbou dělostřelectva, letectvem s bombami na palubě nebo i nevyzkoušenou novou ruční zbraní, jež zajistila nesmrtelnost ruskému ministru zahraničí:

„Molotovův koktejl nebyl žádnou zázračnou zbraní, nýbrž improvizací, zoufalým pomocným prostředkem. Ale nezdárka se neminul účinkem. Kapalina se vznítla, jakmile se dostala do styku se vzduchem. Přídavná láhev s benzinem její účinek ještě zvyšovala. Pokud byly k dispozici jen láhve s benzinem, pak se k nim přivázala improvizovaná zápalná šňůra, která se před vrhem zapálila. Pokud se láhev rozbila nahoře na tanku nebo na pancéřování, pak hořící směs vtekla do bojového prostoru nebo do motoru a ihned zapálila olej a benzin.“¹⁰

⁸ BRADLEY, F., N., J.: *Dějiny třetí říše (Německo v období nacismu)*, Praha 1995, s. 115.

⁹ CITINO, M., R.: *Smrt Wehrmachtu: německá válečná tažení v rozhodujícím roce 1942*, Brno 2009, s. 60.

¹⁰ CARELL, P.: *Operace Barbarossa: pochod na Rusko*, Praha 2003, s. 63.

1.3.1 Logistika jako německý nepřítel

V první světové válce hrála důležitou roli při zásobování a přesunu jednotek železnice, která měla za sebou bezmála století vývoje. Meziválečné období bylo dobou mnoha novot, a ty se nevyhnuly ani dopravě. Předpokládalo se, že nemoderní železnice bude postupně nahrazena silniční a leteckou dopravou. I Hitler patřil mezi ty, již se shlédli v nových způsobech dopravy. Železnice v Německu držely v chodu hospodářství, vždyť dopravovaly 90 % uhlí a 75 % veškerého nákladu. I přesto byla věnována větší pozornost výstavbě *Autobahnen*, což nebylo nic nepochopitelného, spíš to odpovídalo duchu doby.¹¹

Podcenění úlohy železnic, a naopak přecenění významu automobilů, se v plné nahotě ukázalo při tažení v Rusku. Už výchozí pozice obou dopravních prostředků byla rozdílná. Pro lokomotivy nebyl větší problém obstarat dostatečné množství uhlí vzhledem k bohatým německým zdrojům, což ale neplatilo o naftě, která byla po celou dobu války pro Němce silně nedostatkovou komoditou. Při postupu do nitra Sovětského svazu se projevila ruská vynalézavost a zároveň německá nepřipravenost. Rusové kvapně dopravovali svoje vlakové soupravy na východ, ničili nádraží s nástupišti, chladičí věže, vše co mohlo být při německém postupu užitečné. Navíc rozdílný rozchod kolejí působil značné potíže, takže v místech změny rozchodu docházelo při překládání materiálu k zácpám. Chyběly i lokomotivy, které by fungovaly v arktických podmínkách. Jinými slovy „rychlost postupu by byla omezena na tempo, jímž se dařilo stavět novou železnici.“¹²

Tam, kde nedosáhla železnice, měla nastoupit nákladní auta, naneštěstí jejich kapacita zdaleka nepostačovala potřebám vojsk. K tomu se přidala žalostná silniční ruská infrastruktura, která výrazně komplikovala německou přepravu, zvláště po prvních

¹¹ WOLMAR, C.: *Vlaky a války: jak železnice vyhrávaly a prohrávaly*, Praha 2010, s. 293.

¹² Tamtéž, s. 296.

větších deštích. Většina cest byla nezpevněných, čímž se proměnila v moře bahna, v němž auta uvízla a postupovala doslova hlemýždím tempem. Těch několik málo solidních ruských cest se pod enormním nápořem ucpávalo. Docházelo tím k vyšší spotřebě benzínu, pneumatiky se rychleji opotřebovávaly, to už prostě nepřipomínalo bleskovou válku. Co problémy s logistikou způsobily, měly ukázat nejbližší měsíce.¹³

1.4 Tři bitvy – tři zlomy

Rudá armáda mohla udělat v úvodních měsících německého tažení jen velmi málo, aby zpomalila postup wehrmachtu. Co jí pomohlo toto kritické období přežít? Byla to především rozloha Sovětského svazu, díky které šlo stále kam ustupovat, zformovat se, doplnit mužstvo a výzbroj a znova se postavit do boje. K tomu se přidalo pro Němce nezvyklé ruské podnebí a bylo zaděláno na něco, co německá armáda dosud neznala. Na porážku.

Po několika odkladech stáli Němci před branami Moskvy. V rámci operace *Tajfun* plánoval Hitler sevření ruského hlavního města mohutným tankovým obchvatem ze severu a jihu. V rozhodujících chvílích pomohlo Rusům počasí. A to hned dvakrát. Podzimní lijáky proměnily ruské cesty v moře bahna, k nimž se připojily neustálé partyzánské útoky. Trvalo týdny, než s klesajícími teplotami mohli Němci obnovit svůj postup. Německé čelní jednotky postoupily tak daleko, že bylo možné dalekohledem vidět věže Kremlu. Mráz se stupňoval a teplota klesala k hodnotám, na které Němci nebyli připravení, natožpak zvyklí. Německý generál popisuje krutou ruskou zimu následovně:

„V zimě 1941-42, nejkřutější v Rusku za posledních sto let, nosili Němci, pokud vůbec měli nějaké zimní oblečení, běžný vojenský plášť, svetr, opasek a čepici, určené jako zimní oblečení v Německu. Většina zimního oblečení, věnovaného německým lidem, se

¹³ WOLMAR, C.: *Vlaky a války: jak železnice vyhrávaly a prohrávaly*, Praha 2010, s. 301.

na frontu nedostala až do konce ledna 1942, když už mráz napáchal velké škody. Oběti omrzlin byly velmi početné, například jedna tanková divize poblíž Volokolamska přicházela v důsledku omrzlin až o 800 vojáků denně.¹⁴

Zima oslabila bojeschopnost německých divizí, jež bojovaly na hranici svých možností. Když ale Stalin po zjištění, že Japonsko nehodlá vést proti němu válku, přepravil Sibiřské divize z Dálného východu, tak prokřehlí němečtí vojáci byli Sibiřany na lyžích zatlačeni několik set kilometrů nazpět. Wehrmacht tak utrpěl první velkou porážku války. Hitler v reakci na to odvolal několik velitelů, které vinil z neúspěchu. Vina však ležela na nepřipravenosti na ruské podmínky, jež byly konec konců pro obě strany stejné. Blesková válka tedy poprvé selhala.

1.4.1 Tažení na Kavkaz a dobývání Stalingradu

Drama na Volze je všeobecně známé. Hitler považoval za nezbytné získat v pokračování války ropné zdroje na Kavkaze, a proto se nové tažení v létě 1942 soustředilo na tento cíl. Ze strany německého velení ale došlo, a zdaleka ne poprvé, k podcenění síly Rudé armády a přecenění vlastních operačních možností. Počítalo se s opakováním úspěšných obkličovacích operací z minulého roku, naneštěstí Rusové nečekali, až se kolem nich proženou tanky a uzavřou je v kleštích, nýbrž se tu systematicky, tu chaoticky stahovali do nekonečných ruských stepí. Skupina armád B postupovala k Volze, ke Stalingradu, zatímco skupina armád A směřovala ke kavkazským ropným polím. Vzdálenosti, které obě skupiny armád měly urazit, byly nesmírné, což prohlubovalo německé problémy se zásobováním. Co víc, armády, jež měly za úkol dobýt Stalingrad, byly na svém severním křídle kryty spojeneckými armádami Italů, Maďarů a Rumunů. Bojeschopnost těchto uskupení však výrazně limitoval nedostatek těžkých protitankových zbraní. Rudé armádě stačilo proti těmto

¹⁴ RAUS, E., von GREIFFENBERG, H. a W. ERFURTH: *Válka jako peklo: němečtí generálové vypovídají o východní frontě*, Praha 2005, s. 143.

jednotkám soustředit své tankové svazky a prorazit jejich pozice, čímž by se divize bojující u Stalingradu dostaly do obklíčení. Nejvyšší německé velení o tomto nebezpečí vědělo, přesto byla provedena nedostatečná opatření jak mu čelit. Stalo se tak, co se stát muselo.

Šestá armáda Fridricha Pauluse byla po řadu týdnů vtahována do rozvalin Stalingradu, kde za těžkých ztrát doslova dobývala dům od domu. Německé tanky v zablokovaných ulicích nenašly dostatečné uplatnění. Letectvo denně bombardovalo ruské pozice, ale vítězství bylo stále v nedohlednu. Přišel tedy 19. listopad, kdy Rudá armáda zahájila obklíčovací operaci proti německému severnímu a jižnímu křídlu.¹⁵ Spojenecké armády nemohly čelit ruským tankům a jejich odpor se rozpadl v několika málo hodinách. Paulus rozpoznal hrozící nebezpečí a žádal Hlavní stan o povolení k ústupu. Nebylo mu vyhověno, naopak měl držet pozice a pokračovat v dobývání města. Armáda byla obklíčena pevnou ruskou hrází a přes mnohé sliby a jeden pokus se nedočkala záchrany. Místo toho byla obětována, aby vázala ruské síly. Tím se armády na Kavkaze stačily stáhnout a nezůstaly odříznuty od svého týlu. Pro Německo skončila doba velkých tažení. Od této porážky strategická iniciativa definitivně přešla na stranu Rusů. Bylo však potřeba ještě jedné katastrofy, která by Hitlera přesvědčila, že válku na Východě nelze vyhrát.

Situace Německa na jaře 1943 po stažení vojsk z Kavkazu nabízela ještě jednu možnost pro poslední velkou ofenzivu. U města Kursk se vytvořil oblouk či balkon, který vyčníval do německé linie. V případě zničení vojenských ruských uskupení na tomto místě by wehrmacht získal důležitou převahu na tom úseku fronty a mohl tak získat výhodný nástupní prostor pro další operace. Německý útok byl několikrát odložen kvůli Hitlerově víře v nové „záračné tanky“, které tuto kolosální bitvu měly rozhodnout. Co

¹⁵ CARELL, P.: *Stalingrad: sláva a pád 6. armády*, Praha 2002, s. 110.

více, Rusové dobře věděli o německých úmyslech a provedli náležitě obranné přípravy. Vše chystalo na bitvu, kterou tato válka ještě nepoznala.

Je 5. červenec 1943, operace *Citadela* začíná.¹⁶ Začíná mohutnou dělostřeleckou přípravou, po jejím skončení vyrážejí masy pěchoty a tanků do boje. Ruská houževnatá obrana je však na mnoha místech zpomaluje a nakonec i zastavuje. Nové tanky, jež trpěly velkou poruchovostí a nebyly pořádně vyzkoušeny v boji, nesplnily Hitlerova očekávání. Rudá armáda se úspěšně brání a na některých místech přechází do protiútoků. Vzniká tak v německém postupu krize, kterou se nedaří řešit se silami, které jsou k dispozici. Přes veškerý čas a úsilí je všechno snažení marné. Ostatní německá bojiště byla oslabena pro bitvu, jež Němcům nic nepřinesla, ba naopak. V tu chvíli bylo jasné, že doba vojenských vítězství je pryč. Nastala doba ústupů a porážek.

¹⁶ CARELL, P.: *Spálená země*, Praha 2003, s. 18.

2 NĚMECKÉ HOSPODÁŘSTVÍ A PRŮMYSL

Není sporu o tom, že Německo bylo připraveno na válku lépe než kterýkoliv jiný stát té doby. Jaká ale byla cesta k této pozici? Výmarská republika nemohla v důsledku Versailleské mírové smlouvy na nové vyzbrojení ani pomýšlet. Armáda byla omezena na 100 000 mužů, branná povinnost byla zrušena, zakázány byly těžké zbraně (dělostřelectvo, tanky), navíc nebylo Němcům povoleno vlastnit ponorky a válečné letectvo. Připočtíme k tomu ohromné reparace vítězům a vyjde nám, že vojenská síla a možnosti Němců byly za Výmarské republiky silně oslabeny.

Změna nastala po nástupu nacistů k moci, kdy jim cestu k mocenským pozicím výrazně umetla hospodářská krize. Řada Němců došla k přesvědčení, že Výmarská republika na řešení jejich problémů prostě nestačí. Vysoká nezaměstnanost, znehodnocení úspor, ztráta i těch posledních jistot. V důsledku toho lidé dali možnost prosazení se nových stran na čele s *NSDAP*. Hitlerovi nacisté měli jen neurčité představy jak dosáhnout slíbených cílů – zbavení Německa nezaměstnanosti a zahájení nového zbrojení, které mělo Německu vrátit jeho dřívější velikost. Toto se *NSDAP* podařilo dosáhnout, i když není úplně jasné, co k tomuto úspěchu přispělo nejvíc. Důležitý podíl jistě měla tzv. „práce pro Vůdce“, avšak s tímto vágním tvrzením si nevystačíme a je třeba si vysvětlit konkrétní faktory, které vedly k hospodářskému oživení Německa třicátých let.

2.1 Nezaměstnanost

Po nástupu Adolfa Hitlera k moci v roce 1933 byla nejpálčivějším problémem Německa vysoká nezaměstnanost. Někteří socialisticky orientovaní nacisté požadovali znárodňování a důslednou státní kontrolu, ale toto řešení Hitler odmítal.¹⁷ Místo toho na pomoc povolal uznávaného ekonoma Hjalmara Schachta. Pod jeho taktovkou dochází k uplatňování politiky reflace financované na úvěr, zavádějí se povinné pracovní

¹⁷ HUGHES, M. a C. MANN: *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*, Praha 2002, s. 37.

programy veřejných prací pro nezaměstnané. Na tyto programy bylo z rozpočtu uvolněno přes miliardu marek, které byly například využity při stavbě dálnic, na granty na přestavbu a obnovu nebo k daňovým úlevám poskytovaným průmyslovým a zemědělským podnikům.¹⁸

Nezaměstnanost se začala prokazatelně snižovat. Jestli v roce 1932 bylo bez práce v Německu neuvěřitelných šest milionů lidí, tak v roce 1934 jejich počet klesl na 2,4 milionu. Pracovních programů byla celá řada, nicméně největší proslulosti dosáhla výstavba dálnic. Nacisté dokázali německé dálniční síť *Autobahnen* obratně propagandisticky využít a posílit Hitlerův kult.¹⁹ Ironií osudu je, že většina plánů na výstavbu dálnic pocházela již z dob Výmarské republiky, nebyl to tedy geniální plán z nacistické dílny, jak přesvědčivě tvrdila propaganda.

2.2 Velké podniky a nacisté

Pro velké průmyslové podniky těžící ze státních zakázek nastaly zlaté časy. Uvítaly rovněž, že nacisté rozdrtili odbory. Tyto výdobytky nebyly zadarmo. Firmy se musely smířit se zasahováním státu do jejich obchodních záležitostí. Ústřední orgány diktovaly, co a v jakém množství vyrábět. Zisky, mzdy nebo další rozvoj firmy, to vše bylo centrálně plánováno. Samozřejmě větší výhody plynuly pro ty podniky, jež byly napojeny na německý zbrojní program. Společnosti se rovněž neostýchaly těžit z programu tzv. arizace, na jehož základě byl konfiskován veškerý majetek Židů, včetně podniků a příbytků.²⁰

2.2.1 Proměna německé pracující třídy

Pracující sice ztratili právo na stávkou a možnost se organizovat v odborech, avšak většina Němců tato omezení přijala, jelikož v impozantním růstu zaměstnanosti viděla

¹⁸ HUGHES, M. a C. MANN: *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*, Praha 2002, s. 37.

¹⁹ Tamtéž, s. 37.

²⁰ Tamtéž, s. 45

dostatečnou kompenzaci. Německá pracovní fronta (*Deutsche Arbeitsfront – DAF*) byla zřízena nacisty v roce 1933 a nahradila tradiční odborové svazy. Tato národní organizace sdružovala všechny zaměstnance, nehledě na to, jestli se jednalo o úředníky či dělníky. V době svého rozkvětu sdružovala DAF přes dvacet milionů členů.²¹

Důležitou novinkou bylo zavedení systému kontroly, jenž zaměstnancům znesnadňoval volbu povolání, a výrazně omezoval volný pohyb na trhu práce. Všichni zaměstnanci museli mít pracovní knížku (*Arbeitsbuch*), která obsahovala kvalifikaci a průběh dosavadních zaměstnání. Bez ní bylo doslova nemožné získat zaměstnání.²²

Na hospodářské oživení třicátých let je Němci vzpomínáno jako na dobu plné zaměstnanosti, finanční stability, nových možností rekreace a sportovního vyžití. Třicátá léta jsou tak ne náhodou mnohými Němci označována obdobím zlatého věku.²³

2.2.2 Pracovní síly za války

Německo patřilo ve třicátých letech mezi nejlidnatější státy starého kontinentu. Mělo tedy možnosti vyzbrojit mohutnou armádu a zároveň mít dostatečně výkonný průmysl. To bezesporu platilo v dobách míru. Změna nastala s válkou, která se neustále prodlužovala, a její konec byl v nedohlednu. Fronta odčerpávala velké množství bojeschopných mužů, což vedlo k chronickému nedostatku pracovních sil.²⁴ Jaká se nabízela řešení?

První varianta s prodloužením pracovní doby a snížením mezd se neosvědčila,²⁵ a tak zbývalo hledání nových zdrojů pracovních sil. Nabízely se dva: ženy a zahraniční dělníci. Pokud ve Velké Británii a Sovětském svazu proběhla úspěšná mobilizace žen, tak v případě Německa nic v podobném rozsahu neproběhlo. Hlavní brzdou byla sama

²¹ HUGHES, M. a C. MANN: *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*, Praha 2002, s. 47.

²² Tamtéž, s. 47.

²³ Tamtéž, s. 49.

²⁴ Tamtéž, s. 147.

²⁵ Tamtéž, s. 147.

nacistická ideologie, která předurčovala roli matky uprostřed rodinného kruhu v duchu Hitlerova hesla „V mém státě je matka nejdůležitějším občanem“,²⁶ takže polovičaté snahy o zapojení žen do pracovního procesu se nesetkaly s žádoucím účinkem. Ženy sice byly povinny se registrovat na Úřadu práce, avšak nebylo pro ně nikterak složité se pracovním povinností vyhnout, vzhledem k lihavému přístupu úředníků.²⁷ Albert Speer, který byl do křesla ministra zbrojení jmenován na začátku roku 1942, popisuje tuto situaci více než výmluvně:

„Kolegové z průmyslu mi předložili statistiky, podle kterých bylo nasazení německých žen v první světové válce výrazně vyšší než nyní. Ukázali mi fotografie ze stejné továrny na munici, jak po ukončení práce proudí z továrny dělníci v roce 1918 a 1942; tenkrát to byly převážně ženy, nyní skoro sami muži. Také pomocí obrázků z amerických a britských časopisů mi dokazovali, že v těchto zemích tvoří ve všech zbrojních provozech ženy větší část zaměstnanců než u nás.“²⁸

Druhá možnost počítala s nárůstem počtu zahraničních dělníků. V roce 1944 činil jejich podíl 21 % pracovních sil v průmyslu. Netřeba však dodávat, že tito dělníci nebyli ani zdaleka rovnocennou náhradou za kvalifikovaného německého dělníka, navíc všeobecná šikana nepovzbuzovala k velkým pracovním výkonům. Mnohem hůře na tom však byli vězni koncentračních táborů. Z původních 30 000 stoupl jejich počet na více než 300 000 v roce 1944.²⁹ Práce, která na ně čekala, byla pro ně často rozsudkem smrti v těch nejhorších představitelných podmínkách. Norimberský tribunál nazval tento jev *vyhlazování prací*.³⁰

²⁶ BURLEIGH, M. a W. WIPPERMANN: *Rasistický stát – Německo 1933-1945*, Praha 2010, s. 241.

²⁷ HUGHES, M. a C. MANN: *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*, Praha 2002, s. 148.

²⁸ SPEER, A.: *Albert Speer – řídil jsem Třetí říši*, Praha 2010, s. 252.

²⁹ HUGHES, M. a C. MANN: *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*, Praha 2002, s. 148.

³⁰ Tamtéž, s. 148-149.

2.3 Průmyslové zdroje

Hitler potřeboval k vojenské expanzi co největší soběstačnost německé ekonomiky. Tento úkol nepatřil mezi nejsnadnější, poněvadž Německo rozhodně postrádalo dostatečné zásoby většiny strategicky důležitých surovin – od kaučuku přes měď a základní kovy až po ropu. V reakci na to Hitler pověřil své poradce, aby našli alternativy těchto nezbytných surovin. Úspěchy se brzo dostavily, například z hnědého uhlí se podařilo vyvinout syntetický olej. Průmyslový výzkum nabídl vítané a zajímavé alternativy, nicméně nebyl samospásný.³¹

Nejhůře na tom bylo Německo, co se týče ropy. USA produkovaly v roce 1943 celých 67 % světové spotřeby ropy, zatímco Sovětský svaz výrazně zaostával se svojí produkcí 10 %. Británie, díky nevelkému Hitlerovu zájmu, pevně ovládala Irák a Persii. Němci se museli spoléhat hlavně na rumunské ropné vrty, které představovaly necelé 2 % světových zásob. Dovoz ropy byl jednou z největších brzd a nevýhod německého válečného snažení. Přesto, kdyby německé expedice na Blízký východ v roce 1941 s cílem dosadit proněmecké arabské nacionalisty měly dostatečnou podporu, nemuselo dojít v posledních letech války k totálnímu vyčerpání ropných zdrojů. Hitlerem preferované zničení bolševismu a vojenské obsazení kavkazských ropných polí v létě 1942 se nezdařilo, což znamenalo definitivní tečku za německými pokusy o ropnou nezávislost.³²

2.4 Zaostávání průmyslových podniků ve válečném období

Německý průmysl měl všechny podmínky pro to, aby se stal rozhodujícím činitelem na evropském kontinentě. Po úspěšném západním tažení Německo získalo přístup k surovinovým zdrojům a továrnám v Belgii, Nizozemsku, Francii, Lucembursku,

³¹ HUGHES, M. a C. MANN: *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*, Praha 2002, s. 40.

³² MAZOWER, M.: *Hitlerova říše – nacistická vláda v okupované Evropě*, Brno 2009, s. 316-317.

Dánsku a Norsku. Později přibyly země Balkánu a rozsáhlé oblasti Sovětského svazu. Přesto Německo produkovalo mnohem méně zbraní, než odpovídalo jeho možnostem. To silně kontrastovalo s výsledky, kterých dosahovali Spojenci. Tak například Sovětský svaz v důsledku německého bleskového postupu přišel o dvě třetiny železniční sítě a o rozsáhlé průmyslové oblasti, přesto byl schopen v letech 1942 až 1945 vyprodukovat o 50 % více než Německo.³³ Co stálo za tímto podivuhodným rozdílem?

Zarážející byl přístup nacistických špiček k válce. Hitler chtěl co nejvíce ušetřit svůj národ zátěže, kterou uvalili na své národy Churchill s Rooseveltem. Tam, kde demokracie soustředily všechny síly k vítězství, tak se Hitler staral o přízeň lidu. Projevovalo se to v neochotě nacistické vládnoucí vrstvy přinášet oběti, a ta rovněž nechtěla žádat nic podobného od lidu. Vždycky se počítalo s krátkými válkami následovanými dlouhými přestávkami, takže výroba spotřebního zboží nebyla v prvních válečných letech v německých továrnách výrazněji omezována.³⁴ K tomu došlo až v roce 1942 po nástupu Alberta Speera do funkce ministra zbrojní výroby.

Docházelo často k nekompetentním zásahům Hitlera do výroby, rivalita a řevnivost jednotlivých ministerstev a nacistických funkcionářů zpomalovala výkonnost průmyslu, jinými slovy máloco připomínalo v nejvyšších kruzích společné úsilí k pozvednutí průmyslové výroby. Albert Speer se pohyboval v tomto prostředí podstatnou část války, a s těžkým srdcem sledoval, jak si vedoucí nacisté po celou dobu, co byli u moci, nedokázali odepřít ani to poslední potěšení:

„Po devíti letech vlády byla vedoucí vrstva tak zkorumpovaná, že se ani v kritických fázích války neuměla vzdát svého obvyklého nákladného životního stylu. Na

³³ HUGHES, M. a C. MANN: *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*, Praha 2002, s. 142-143.

³⁴ SPEER, A.: *Albert Speer – řídil jsem Třetí říši*, Praha 2010, s. 247-248.

reprezentativní povinnosti požadovali všichni bez výjimky velké domy, lovecká sídla, statky a zámky, bohaté služebnictvo, opulentní tabule, vybraný sklep.³⁵

Tyto výdaje odčerpávaly nemalé pracovní síly a materiál, i tak Speer nepovažoval nákladné stavby nacistických pohlavárů za největší problém. Ten viděl v Hitlerově váhavosti přistoupit k zavedení totálního válečného hospodářství. Hitler ještě v létě 1942 přikázal znovuzahájení tovární výroby pro obecné zásobování obyvatelstva, a tím upřednostnil oblíbenost u obyvatelstva před potřebami fronty.³⁶

Hitler měl zvláštní vztah k novým zbraním. Když mu první ukázka zaimponovala, dokázal žádat mnoho set kusů oné zbraně, nehledě na výrobní možnosti. A naopak jiné novinky ve zbrojní výrobě dokázal tvrdošíjně odmítat, i když mu byly předkládány nevyvratitelné argumenty účinnosti nové techniky. To se například stalo v případě tryskových letadel *Me 262*, kdy Hitler zakázal přípravu sériové výroby tohoto typu letadel v roce 1941. A tak vývoj této zázračné zbraně byl utlumen, ale pokračoval. Až po výňatku z anglického tisku projevil Hitler znovu zájem o trysková letadla. To se již ale psal leden 1944 a sériová výroba mohla být zahájena teprve za několik měsíců.³⁷

Speer viděl v uspíšení konce války Hitlerův řetězec špatných rozhodnutí ve všech oblastech. Nedůsledně plánovaná letecká válka s Anglií, nedostatek ponorek na začátku války, chyby v generálním válečném plánu. V tom všem docházelo k přehmatům. Německé hospodářství bylo jistě silné a mohlo být i dlouhodobě dominantní, nebyť fatálních válečných událostí. Co však nemohlo, to bylo vést válku proti zbytku světa. To bylo něco, co si nacisté nedokázali nebo nechtěli připustit.

³⁵ SPEER, A.: *Albert Speer – řídil jsem Třetí říši*, Praha 2010, s. 249.

³⁶ Tamtéž, s. 253.

³⁷ Tamtéž, s. 385.

3 NĚMECKÝ NÁHLED

Je vcelku samozřejmé, že argumentů pro neúspěch na Východě byla celá řada. Bohužel pro německé nejvyšší velení byla příznačná ztráta racionality na poli operačním, notně živěna Hitlerovými důvody politickými. Těch nemnoho hlasů, co se ozvalo s výhradami proti boji na dvou frontách, bylo zamítnuto jako neopodstatněných.

3.1 Erich von Manstein

K nejnámějším německým důstojníkům, jenž za druhé světové války prošel mnoha funkcemi od náčelníka štábu, přes velitele sboru až po velitele skupin armád, patří bezpochyby Erich von Manstein. Stejně jako každý německý důstojník si utvářel postupně svůj názor na vedení války a je nasnadě, že jeho mínění nebylo zdaleka vždy ve shodě s nejvyšším velením ovládaným Hitlerem. Jak se Manstein např. stavěl k laxnímu přístupu nejvyššího velení v provádění příprav operace *Seelöwe* (invaze na Britské ostrovy)? K tomuto problému napsal následující:

„S ohledem na toto riziko (*nejistota rychlosti provedení invaze a vyřazení britského letectva, pozn. autora*) však přistupovaly naše odpovědné instituce k celé invazi více méně váhavě a s velkými výhradami. Již tehdy se ukázalo, že Adolf Hitler nebyl celé akci předem příznivě nakloněn. Na všech stupních velení až po ty nejnižší, bylo pozorováno, že při přípravách na invazi zcela chyběla ona hnací síla vrchního velení [...]³⁸

Ona hnací síla chyběla i v součinnosti plánování všech tří hlavních ozbrojených složek německého wehrmachtu, a to *Heer* (branná moc pozemního vojska), *Luftwaffe* (letectvo) a *Kriegsmarine* (válečné námořnictvo), což zákonitě mělo za důsledek, že jedna složka nebrala zřetel na potřeby ostatních. Zde Manstein upozorňuje na lehkovážné plýtvání kapacitami vzdušných sil Hermannem Göringem, který považoval

³⁸ MANSTEIN von, E.: *Ztracená vítězství*, sv. 1. Brno 2006, s. 231.

vedení letecké války proti Velké Británii spíše za samostatný vojenský konflikt, jež podle toho také vedl.³⁹

Manstein byl především voják a nepovažoval za moudré pouštět se do hodnocení a prudkých polemik politicko-hospodářské povahy s Hitlerem, kde měl tak jako tak převahu führer, nicméně všiml si významného rozporu mezi politickými a vojenskými cíli. Vyvozoval z toho následující:

„Za prvé došlo k chybě, které se dopustil přinejmenším Adolf Hitler, když podcenil sílu sovětského státního zřízení, lidské a materiální zdroje Sovětského svazu a bojovou hodnotu Rudé armády. Vycházel totiž z předpokladu, že lze Sovětský svaz vojensky porazit v jediném tažení. Pokud by byl tento plán vůbec možný, tak pouze tehdy, podařilo-li by se Sovětský svaz rozvrátit zevnitř.“⁴⁰

Od počátku německého tažení na Východě do Sovětského svazu šly nacistické špičky proti tomuto plánu. Civilní obyvatelstvo vítalo vojska wehrmachtu doslova jako osvoboditele (zvláště ujařmené pobaltské republiky) od Stalinova komunistického teroru, kdy ještě netušilo, že rudá tyranie bude nahrazena *Einsatzgruppeni* (pohotovostními oddíly), jejichž úkol byl prostý – hledání, terorizace a následná likvidace Židů a inteligence reprezentované učiteli, doktory či kněžími. To logicky vedlo k aktivnímu a pasivnímu odporu, kdy nezanedbatelná část obyvatel se odhodlala odejít k partyzánským hnutím, která působila Němcům značné potíže po celou dobu východního tažení. Manstein dále zdůrazňuje nesnáze vedení války následovně:

„V mnoha válkách docházelo k nesouladu mezi politickými a vojenskými cíli. Zde však bylo politické i vojenské vedení války plně soustředěno v Hitlerových rukou, ovšem

³⁹ MANSTEIN von, E.: *Ztracená vítězství*, sv. 1. Brno 2006, s. 231-232.

⁴⁰ Tamtéž, s. 243.

pouze s tím výsledkem, že jeho tzv. východní politika byla v příkrém rozporu s jeho strategickými požadavky, a tím jej připravila o možnost rychlého vítězství...“⁴¹

Politika, kterou Adolf Hitler – v rozporu s názorem vojenských představitelů – nechal provádět svými říšskými komisaři a bezpečnostními složkami v okupovaných oblastech na Východě, mohla dosáhnout pouze opaku. Tedy zdlouhavé, vyčerpávající a opotřebovávající války namísto zopakování slavného *Blitzkriegu* (bleskové války), která se ukázala jako nadmíru účinná na bojištích západní Evropy. Zatímco ve strategické rovině požadoval co nejrychlejší likvidaci sovětské moci, z politického hlediska jednal zcela proti této strategii.

Dále Manstein vytýká Hitlerovi nedostatečnou koncentraci sil a k tomu určenému zásobování, které s prodlužující válkou nabývalo na naléhavosti, následujícím sdělením: „Pokud šlo o Hitlerovy operační záměry – aspoň během války proti Sovětskému svazu – tak byly velmi ovlivněny jeho politickými a hospodářskými úvahami. Nebyl schopen ani ochoten učinit vše, co bylo nezbytné, aby se nepříznivý vývoj situace pokusil zvrátit v náš prospěch.“⁴²

S tím souvisela i Hitlerova neústupnost, jež se týkala vedení války jako takové. Jeden z hlavních rysů, který ztěžoval velitelům vedení operací, bylo držení dobytých území za každou cenu. A nezáleželo, jestli se jednalo o divizi, sbor nebo celou armádu. Stát, bránit, vytrvat – to bylo heslo, které doprovázelo obranné, ale spíše ústupové boje let 1943-44. Manstein se v tomto období stal velitelem skupiny armád Jih, které nesly hlavní tíhu bojů v rámci východní fronty. Nepružné německé nejvyšší velení totiž nabídlo sovětské straně možnost odříznutí celé skupiny armád Jih a toto nebezpečí trvalo po řadu měsíců. Jen díky Mansteinovu velení a jeho štábu se podařilo vyčerpávat Sověty v lidech i materiálu. Ani to však, jak je známo, nestačilo.

⁴¹ MANSTEIN von, E.: *Ztracená vítězství*, sv. 2. Brno 2006, s. 243-244.

⁴² Tamtéž, s. 13.

Početní převahu a válečnou výrobu charakterizuje Manstein následovně:

„Početní převaha umožňovala Sovětům nejen s drtivou přesilou přecházet do útoku, a často na více místech současně. Dovolovala jim také, aby své ztráty, které byly často těžké, překvapivě rychle nahradili. Mimořádný organizační výkon, který byl na sovětské straně zjištěn v této oblasti (*frontová linie skupiny armád Jih, pozn. autora*) i v budování válečné výroby, nebylo na německé straně možné předpokládat. Stáli jsme proti hydrě, které za každou uťatou hlavu narostly dvě nové.“⁴³

Hydra rostla a sílila, nejen díky domácí průmyslové výrobě, ale hlavně kvůli drahocenným dodávkám ze Západu od Britů a Američanů. Spojenci Německa neměli ani na papíře takové možnosti podpory válečného úsilí, které by změnily běh kola osudu ve prospěch států Osy. Vyčerpanost německých armád a těžkopádné nejvyšší velení si vybralo svoji daň, předznamenávajíc konečnou katastrofu německého národa. Manstein popisuje tuto trýznivou dobu následovně:

„V květnu 1944 odbila hodina, kdy bylo nutno zaplatit účet za základní chybu německého vrchního velení. Za chybu, že nebylo ochotno nikdy nikde nic obětovat (ať již na Východě nebo na jiných válčích), místo toho, aby přemístilo hlavní síly na rozhodující místo, nebo aby zde aspoň bylo dost silné. V první řadě tedy za to, že v roce 1943 nevsadilo všechno na rozhodnutí na Východě, aby zde dosáhlo alespoň patové situace nebo vyčerpání sovětské útočné moci dříve, než na Západě vznikne skutečná druhá fronta.“⁴⁴

Z tohoto prohlášení lze vyčíst mnohé. V první řadě podivení nad tím, jak velení v čele s Hitlerem snadno hazardovalo s potřebným nasazením armád na nezbytných místech tím, že je prostě nechalo krvácet na zbytečně dlouhých a špatně hájitelných liniích. Zatrpklý Manstein tento neblahý vývoj předpovídal, ale i přes mnohé prosby o změnu

⁴³ MANSTEIN von, E.: *Ztracená vítězství*, sv. 2. Brno 2006, s. 314-315.

⁴⁴ Tamtéž, s. 412.

koncepce celkového vedení války mu nikdy nebylo dopřáno sluchu do té míry, že by se Hitler jeho radami řídil, místo toho se radši uchýloval k vedení války od stolu se svým kruhem nejvěrnějších, kteří ho často v jeho iluzorních názorech utvrzovali.

Mansteinovy názory nesly v sobě zkušenosti z fronty a na tuto reálnou stranu mince Hitler údajně vždy reagoval váhavě a pozdě, což skutečnému stavu věcí nikdy nepomohlo. Politické a hospodářské aspekty vedení války měly jistě své opodstatnění, nicméně rozhodující dle Mansteina bylo nezbytně jednat a přizpůsobovat se aktuální, reálné situaci na frontě a zachovat bojeschopnost armád, ne držet každý kus země do posledního náboje. Tyto rozepře nakonec vedly k Mansteinově odvolání na jaře 1944.

3.2 Heinz Guderian

Za prosazení tanků v rámci bojové doktríny vedení války *Blitzkrieg* mohl *wehrmacht* vděčit především jednomu muži, který neochvějně stál za svými názory, často i přes nepřítel nadřizovaných. Tím mužem byl Heinz Guderian. Přednosti tankových, resp. motorizovaných sil, shrnul v díle z roku 1937 *Pozor, tanky!*,⁴⁵ jímž na sebe upozornil širší vojenské kruhy.

Guderian si všímá politických těžkostí německé politiky již na počátku války. V říjnu 1940 Hitlerova snaha přivést Francovo Španělsko do tábora *Osy* dostala citelnou ránu po italském útoku na Řecko, který nebyl s Němci projednán, natožpak schválen.⁴⁶

Doslova Guderian uvádí:

„Podle toho, co mi Hitler sdělil, bylo prvním důsledkem Mussoliniho svévolného kroku to, že Franco odstoupil od jakékoli součinnosti s postupem *Osy*. Zjevně se nechtěl pouštět do společné politiky s tak nevypočitatelným partnery.“⁴⁷

⁴⁵ GUDERIAN, H.: *Vzpomínky generála*, Brno 2009, s. 35.

⁴⁶ Tamtéž, s. 140.

⁴⁷ Tamtéž, s. 140.

Nesoulad Německa a Itálie tím ale nekončil, naopak se prohluboval. Balkánské dobrodružství vázlo a ani italské síly v Africe si nevedly o mnoho lépe. Velká Mussoliniho slabost fašistické Itálie ve vojenské a hospodářské oblasti prostě nemohla být vystavena na odív více. Situaci musely zachraňovat německé armády a Guderian poznamenal:

„Výsledkem italské svévole a jejich chyb na Balkáně bylo, že německé síly byly významně vázány v Africe, dále v Bulharsku a pak v Řecku a Srbsku. Tyto okolnosti oslabily naše síly na rozhodujícím dějišti války.“⁴⁸

Tím rozhodujícím dějištěm byla pochopitelně východní fronta, jejíž otevření se nezadržitelně blížilo. Německé velení v tu chvíli netušilo, jaké následky bude mít toto zdržení do budoucna. Guderian dle svých slov nepovažoval za možné zaútočit na Rusko v době, kdy nebyl ukončen konflikt s Anglií, čímž se Německo vystavovalo nebezpečí války na dvou frontách, přesně jako za 1. světové války. Vyjádřil nad tímto riskantním plánem své zklamání a rozhořčení, ale spolupracovníci, již mu plán předložili, ho odkázali na vyjádření náčelníka generálního štábu Haldera, který považoval za možné podrobit si Rusko v polním tažení trvajícím 8–10 týdnů.⁴⁹ Prohlubovala se odtrženost od reality na nejvyšším německém velení, která převládala až do konce války i přes mnohé rady a hlášení.

Je zajímavé, jakým způsobem referuje Guderian o připravenosti německých jednotek na boje v zimě, se kterými se v plánech nepočítalo:

„Ve vrchním velitelství wehrmachtu i pozemních vojsk s takovou jistotou počítali s ukončením polního tažení do začátku zimy, že měl jen každý pátý voják zimní oblečení.“⁵⁰

Jedním dechem ale dodává:

⁴⁸ GUDERIAN, H.: *Vzpomínky generála*, Brno 2009, s. 142.

⁴⁹ Tamtéž, s. 142.

⁵⁰ Tamtéž, s. 152.

„Nemohu neopravit tvrzení, jež se dnes občas objevuje, že na nedostatku zimního oblečení v pozemním vojsku v roce 1941 měl vinu Hitler, protože luftwaffe a waffen-SS byly vybaveny dobře a nechaly si zimní výstroj také včas přivést.“⁵¹

Čekalo se úplné politické zhroucení Sovětského svazu, které nenastalo. Němci za tento omyl draze zaplatili, kdy nepřátelským protiútokům museli čelit v letní výstroji, která je logicky patřičně neochránila před omrzlinami.

Zásadní, ne-li rozhodující vliv na další dění na východní frontě měla schůzka Guderiana a Hitlera, která se konala 23. srpna 1941 před velkým okruhem posluchačů.⁵² Jednalo se o hlavním směru nadcházejících operací. Rozhodovalo se mezi Leningradem, Moskvou, Ukrajinou a Krymem. Poté, co Guderian vyložil důvody vedoucí ho k přesvědčení, že nejlepším řešením je pokračování útoku na Moskvu, mu Hitler oponoval důležitostí strategických surovin nezbytných pro vedení války. Tyto suroviny měly být zajištěny na Ukrajině. Že se tímto krokem osudově opozdí útok na Moskvu, si nejvyšší velení nepřipouštělo. O několik měsíců později, před branami hlavního města Sovětského svazu, Guderian hořce poznamenává:

„Náš útok na Moskvu ztroskotal. Všechny oběti a veškerá námaha statečných jednotek byly marné. Utrpěli jsme těžkou porážku. Kvůli zatvrzelosti nejvyššího velení se osudově projevila v příštích týdnech, protože muži ve vrchním velení wehrmachtu a na vrchním velitelství pozemních vojsk ve vzdáleném východním Prusku si přes veškeré zprávy nevytvořili žádnou představu o reálné situaci svých jednotek v zimní válce. Tato neznalost vedla k neustálému kladení nesplnitelných požadavků.“⁵³

Pro spory s nadřízenými byl Guderian v prosinci 1941 ze své funkce uvolněn a převelen do velitelské zálohy. Do aktivní služby se vrátil v březnu 1943 coby generální inspektor tankových vojsk, nicméně do velitelské funkce na frontě, kterou zastával dříve, se už

⁵¹ GUDERIAN, H.: *Vzpomínky generála*, Brno 2009, s. 153

⁵² Tamtéž, s. 200-201.

⁵³ Tamtéž, s. 264-265.

nevrátil. Pouze z tisku, rozhlasu a z občasných zpráv od přátel sledoval neúspěšné německé tažení na Kavkaz. S povzdechem líčil Hitlerovu nepoučitelnost následujícími slovy:

„Stejně jako v srpnu 1941 se Hitler hnal za hospodářskými a ideologickými cíli dřív, než byla zlomena vojenská síla nepřítele. Zisk naftových polí u Kaspického moře, přerušení lodního provozu na Volze a stejně tak ochromení průmyslu ve Stalingradu mu sloužily k odůvodnění směrů operací, z vojenského hlediska nesrozumitelných.“⁵⁴

3.3 Wilhelm Adam

Každá válka má svůj bod zlomu, nehledě na místo nebo čas. Za zlom 2. světové války je mnohými považován nešťastný úděl 6. armády na Volze ve městě, které se stalo Hitlerovou posedlostí. Tím městem byl Stalingrad. Jedno ze svědectví podal první adjutant velitele 6. armády plukovník Wilhelm Adam.

Bezprostřední zážitky, které si odnesl z fronty a zázemí, do jisté míry odrážely situaci na všech bojištích. Tak například necitlivé, či spíše brutální chování německých bezpečnostních složek na nově dobytých sovětských územích mělo logicky negativní dopad na chování civilistů vůči Němcům. Zajímavou vypovídající hodnotu má debata, jež vedl se šoférem na své cestě na dovolenou do Frankfurtu nad Mohanem. Mladý šofér vypověděl o svých zkušenostech z Kyjeva následující:

„Kyjev je prima, máme slušný ubikace a taky dílny celkem ujdou. Jenom kdyby bylo ve městě bezpečnějc. Nikomu bych neradil, aby se v Kyjevě pouštěl po setmění sám do ulic. Od tý doby, co sme tam, zmizelo už hezkejch pár vojáků i důstojníků. Jako by se propadli do země. Když deme večer do kina nebo kasina, tak vždycky jenom v houfu. A zbraně bereme sebou.“⁵⁵

⁵⁴ GUDERIAN, H.: *Vzpomínky generála*, Brno 2009, s. 280.

⁵⁵ ADAM, W.: *S Paulusem k Volze*, Praha 1968, s. 19.

Dovolená ale neměla dlouhého trvání a plukovník Adam se musel vrátit na štáb 6. armády, kde už čekaly nové rozkazy z vrchního velení. Neskromné úkoly, jež stály před skupinou armád „B“ v létě 1942 v rozsáhlých stepích okolo Donu a Volhy, vytvářely enormní tlak na výkonnost německé logistiky. Potíže se prohlubovaly s čím dál více rostoucí vzdáleností, kterou musely zásobovací kolony urazit od skladů. Nehledě k faktu, že prostředky k vedení boje se tříštily mezi skupiny armád „B“ operujících v donské oblasti a skupiny armád „A“ pohybujících se na Kavkaze. Plukovník Adam k tomu problému uvádí s obavami následující:

„Hledím na situační mapu... Rusové nám unikají stále hlouběji na východ. Každým dnem se vzdalujeme od zásobovacích základen, musíme bojovat za stále horších podmínek. Neexistují tu pevné cesty, máme k dispozici jedinou jednokolejnou trať pro přísun, který se viditelně zhoršuje. Stačí, aby přišla průtrž mračen, jak jsme to už zažili mnohokrát, a těžce naložená auta uvíznou v blátě. Dopravní prostředky armády musí překonávat ohromné vzdálenosti a jen s námahou přisunují bojujícím vojskům nejnütnější zásoby munice, pohonných hmot, proviantu, atd.“⁵⁶

I přesto se dařilo německým rychlým svazkům postupovat vpřed. Tím se ale nebezpečně prodloužilo levé křídlo skupin armád B, kdy na jeho krytí byly vybrány nedostatečně vyzbrojené spojenecké jednotky Rumunů, Italů a Maďarů. Úkolem dobytí Stalingradu a přetnutí dopravy na horním toku Volhy byla pověřena 6. armáda Fridricha Pauluse, přičemž na jihu od ní operovala 4. tanková armáda Hermana Hotha. Počáteční úspěchy při dobývání vystřídala poziční válka, která si vyžádala krvavé oběti na obou stranách, hlavně kvůli namáhavým pouličním bojům o každý dům. Čas běžel proti Němcům, kteří krváceli ve městě a jeho okolí.

⁵⁶ ADAM, W.: *S Paulusem k Volze*, Praha 1968, s. 40.

Velení 6. armády dostávalo hrozivé zprávy o soustředění nepřátelských jednotek na sever a jih od svých pozic a upozorňovalo vyšší velení o narůstajícím nebezpečí a žádalo o příslušná protipatření. Štáb skupin armád B sdílel stejný názor, nicméně na vrchním velení okolo Hitlera se drželo mínění, že sovětské síly jsou z velké části zničeny a z tohoto hlediska je třeba přistupovat k nepříteli. Zděšení, které nastalo po zahájení sovětské operace s cílem uzavřít 6. armádu v kleštích, popisuje plukovník Adam následujícími slovy:

„Co jsme však zažili cestou, to přesahovalo všechny dosavadní zkušenosti. Dokonalý obraz hrůzy. Poháněn strachem před sovětskými tanky hnál se na západ proud osobních i nákladních aut, motocyklů a velitelských vozů, jezdců i koňských spřežení. Vozy do sebe narážely, převracely se a zatarasovaly silnici. Mezi tím vším se proplétala, tlačila, narážela na sebe a valila se vpřed masa pěších. Kdo klopýtl a upadl, ten už nevstal. Ušlapali ho, nebo přejeli a tanky, vozy i koně rozdrtili tělo k nepoznání.“⁵⁷

Sovětské kleště se uzavřely. Kotel, v němž se ocitla celá jedna německá armáda, se stal realitou. Plukovník Adam si všímá vnitřního boje, který sváděl Paulus mezi zachováním poslušnosti Hitlerovi a přijmutím rozkazu držet pozice za každou cenu, a vlastní odpovědností vůči vojákům v kotli, kteří byli do jisté míry odkázáni na rozhodnutí štábu 6. armády, probojovat se ven z obklíčení na vlastní pěst. Hitler argumentoval zřízením leteckého mostu, který měl zajistit dostatečné zásobování. I laik by předpokládal, že bude přepravní kapacita letadel využita na maximum, avšak opak byl často pravdou. Za vše mluví tato historka náčelníka týlu:

„Co se divíte. V posledních dnech jsme dostali 12 beden prezervativů, 50 q bonbonů, 40 q majoránky a pepře a 200 000 kusů brožurek od propagačního oddělení z Berlína.

⁵⁷ ADAM, W.: *S Paulusem k Volze*, Praha 1968, s. 118.

Přál bych si, aby ty byrokraty, co mají na svědomí tyhle pitomosti, poslali aspoň na týden sem. To by je určitě vykurýrovalo.⁵⁸

Katastrofa 6. armády nabývala větších rozměrů. Boje, hlad a mráz si vyžádaly krvavou daň. I když Adam a jeho nadřízení tušili, že se nehraje jen o jejich bytí a nebytí, ale i osud armád na Kavkaze, kterým hrozilo odříznutí od týlu, nečinilo to jejich rozhodování snadnějším. Vůči výzvám sovětské strany ke kapitulaci zůstal Paulus hluchý, a tím prohluboval agónii statečně bojujících vojáků. Opět u něho převládla tradiční pruská poslušnost.

Když konečně došlo 31. ledna 1943⁵⁹ ke kapitulaci, zbyly z celé armády jen otrhané, zubožené trosky. Plukovník Adam upozorňuje, že největší metlou pro vojáky odcházející do zajetí byly nemoci. Hlavně jedna z nich měla velký podíl na vysoké úmrtnosti:

„Původce skvrnitého tyfu, přenášený šatní vší, způsoboval do dvou tří týdnů smrt u 80 % infikovaných. Infekce přitom postihla víc než 90 % zbývajících příslušníků naší armády. V mrazu a sněhu, v zákopech a ve sklepech prostě nebylo možné se zbavit vší, jež se navíc tak rychle rozmnožují. Skoro každý, kdo koncem ledna a počátkem února 1943 putoval do zajateckých táborů, nesl si v těle zárodek smrtelného onemocnění.“⁶⁰

Plukovník Adam se na Paulusovu žádost dostal do zajetí spolu s ostatními generály, kde mohl sledovat názorovou diferenciaci německých důstojníků na politiku vedenou Německem a na válku jako takovou. Někteří brzy zavrhlí nacistickou propagandu a snažili se zapomenout na nedávnou válečnou hrůzu. Jiní se stali aktivními antifašisty a pod sovětským vedením hlásili z tlapačů nesmyslnost války, poukazující na nacistické zločiny (skutečné nebo domnělé) a všemožnými způsoby se snažili přimět německé vojáky ke zběhnutí nebo vzdání se sovětským vojskům.

⁵⁸ ADAM, W.: *S Paulusem k Volze*, Praha 1968, s. 171.

⁵⁹ Tamtéž, s. 239.

⁶⁰ Tamtéž, s. 226.

Paulus měl dlouho bezmeznou víru v osobnost Adolfa Hitlera. Porážka u Stalingradu toto přesvědčení značně nahlodala, nicméně trvalo řadu měsíců, než otevřeně vystoupil proti Hitlerovi a odsoudil jím rozpoutanou válku. Podnětem k tomuto kroku byly pro Pauluse události 20. července 1944, kdy se skupina německých důstojníků pokusila o puč.⁶¹

Zajetí z něho udělalo zlomeného muže pronásledovaného mučivými vzpomínkami na zničenou 6. armádu. Deziluze ho nutila udělat cokoliv, co by napomohlo zkrátit válku. Po návratu ze zajetí prožil svoje poslední roky ve východním Německu, kde v roce 1957 umírá.⁶²

⁶¹ ADAM, W.: *S Paulusem k Volze*, Praha 1968, s. 245.

⁶² WALSH, S.: *Stalingrad 1942-1943: pekelný kotel*, Praha 2003, s. 168.

4 ZÁPADNÍ POHLED

Západní mocnosti, vítězové 1. světové války, Francie a Británie neměly zájem o Německo, které by ohrožovalo těžce dobytý a ještě hůře udržovaný mír. Vnitřní a vnější krize, jimž bylo Německo za Výmarské republiky vystaveno, zavedlo k vážnému narušení pokusu vybudovat Německo jako pokojný, demokratický stát. Nástup extremistických a radikálních stran ohlásil konec nadějí na „věčný“ mír. Ne každý byl ochoten tuto změnu na politické mapě Evropy akceptovat a ještě méně jedinců bylo schopno hledat řešení tohoto problému.

4.1 Winston Churchill

Velký státník, politik, řečník, spisovatel a historik. Nejen tím vším byla známa jedna z nejslavnějších postav 20. století, Winston Churchill. Jeho předvídatost a schopnost analyzovat situaci se velkou měrou uplatnila v zahraniční politice. Byl rovněž znám jako nadšený propagátor moderní vojenské techniky, který se za 1. světové války angažoval ve vývoji a bojovém nasazení tanků. Později ve 30. letech volal po budování silného letectva, v němž spatřoval klíčovou zbraň, jež měla hrát rozhodující úlohu v budoucích konfliktech.

Churchill prožil svůj život bohatý na události ve velice pohnuté době, která si žádala velké osobnosti jako on. Osobnosti, jež výraznou měrou utvářely běh dějin. Jeho spisovatelská činnost je více než bohatá a předtím než se pevně uchytil ve vysoké politice, mu i přinášela slušné finanční zajištění. Největší slávu mu zajistilo jeho šestisvazkové dílo, *Druhá světová válka*, za které byl oceněn Nobelovou cenou za literaturu. Věcným vyprávěním představuje Churchill politické propletence, které vedly ke 2. světové válce včetně jejího dramatického průběhu na všech frontách po celém

světě. Z nemalé části se opíral o memoranda, směrnice, osobní telegramy a záznamy z jednání, jež dávají knize hlubší autenticitu.

Meziválečné období sleduje s velkými obavami, jelikož ukolébané vítězné mocnosti přesvědčeně věřili a doufali ve světový mír. Poražené a zbídačené Německo bylo na kolenou vydáno na milost a nemilost Spojencům. Vítězové projevíli nemilost. A to krutou. Vysoké reparace znemožnily Výmarské republice (Německu) možnost se plně vzpamatovat z válečných let a na více než další dekádu se staly ožehavým jablkem sváru. Churchill na tento problém nahlíží následovně:

„Hospodářská ustanovení smlouvy byla plná zášti a hlouposti do té míry, že nemohla mít dlouhého trvání. Německo bylo odsouzeno k placení reparací v neuvěřitelné výši. Tento diktát vyjadřoval hněv vítězů a zároveň neschopnost jejich národů pochopit, že žádný poražený národ ani žádné společenství nemůže nikdy splatit náklady, jaké vyžaduje moderní válka.“⁶³

Celých šestnáct let se nenašel nikdo, kdo by se vzepřel moci vítězů 1. světové války, ať už v Evropě nebo ve světě. Vůle Anglie a Francie pod záštitou Společnosti národů dokázala v tento čas držet branné choutky Německa na uzdě. Reparace, které Německo sice hradilo, byly nadále vynucovány, ale dělo se tak hlavně díky štědrým americkým půjčkám.⁶⁴ Naneštěstí tato úvěrová mánie tvrdě narazila krachem Wallstreetké burzy v New Yorku, což mělo pro mnohé nepředstavitelné následky. Mimo jiné to v Německu vdechlo nových sil Hitlerovým nacistům, a ti nabízenou možností nepohrdli. Krok za krokem se dopracovávali k moci.

Churchill vzpomíná, jak nacisté po uchopení moci v lednu 1933 militaristickými sklony ohrožovali bezpečnost okolních států. Slabost a neochota Francie a Velké Británie ostřeji vystoupit proti Německu a jeho expanzivní politice se naplno projevila v březnu

⁶³ CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 1. Blížící se bouře*, Praha 1992, s. 17.

⁶⁴ Tamtéž, s. 23.

1936 při obsazení demilitarizované zóny v Porýní.⁶⁵ V této době se z Hitlerovy strany jednalo o politické hazardérství využívající nejednotné a bázlivé vystupování Francie a Británie. Mír za každou cenu, to bylo krédo vítězů. To ještě netušili, že dohody a smlouvy s Hitlerovým Německem mají mít kratšího trvání, než bylo dohodnuto a slíbeno. Mnichovské trauma, které obětovalo Československo ve prospěch míru, je toho jasným důkazem. Válka byla již na obzoru.

Mnichovská konference mohla mít jinou podobu s jinými výsledky, kdyby se podařilo Francii s Británií překlenout propast nedůvěry vůči Sovětskému svazu, jenž byl ochoten se aktivně zasadit za udržení míru bez narušení celistvosti Československa. Sověti měli působit jako odstrašující prostředek vůči Hitlerovi. Churchill nenáviděl komunismus, a to se nezměnilo ani po válce. V době Mnichova však Sovětský svaz, nehledě na antipatie Západu, mohl být onou rozhodující kartou na evropském kolbišti. Ke skepsi ohledně potenciálního východního spojení uvádí Churchill následující:

„Zdůrazňovala se však sovětská obojakost a nevěrohodnost. Zkrátka sovětská nabídka byla v důsledku toho ignorována. Sověti nebyli přehozeni na opačnou misku vah proti Hitlerovi a přistupovalo se k nim s lhostejností – neřku-li s pohrdáním – a to zanechalo stopy ve Stalinově myšlení. Události se vyvíjely, jako by Sovětský svaz neexistoval. Později jsme za to draze zaplatili.“⁶⁶

Důležitým prvkem byla Hitlerova vůle a schopnost vnutit ji ostatním, ať už se jednalo o masu nebo jednotlivce. Tento talent dovedně využíval ve vypjatých chvílích, a jakmile se ukázala správnost jeho úsudku, tak se našlo nemálo těch, co vyzdvihovalo jeho intuici a genialitu.⁶⁷ Mezi ním a německými vojenskými představiteli panovala shoda, co se týče posílení Německa a znovuzískání postavení ve světě. Rozcházel se však v prostředcích jak tohoto cíle dosáhnout. Vědomí generálů, že jejich absence

⁶⁵ CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 1. Blížící se bouře*, Praha 1992, s. 193.

⁶⁶ Tamtéž, s. 277.

⁶⁷ Tamtéž, s. 288.

geniální předvídavosti je v ostrém kontrastu vůči Hitlerově prozíravosti, ustoupilo do pozadí s přicházejícími úspěchy na mezinárodním poli. Zrodil se kult vůdcovy neomylnosti, což nakonec mělo mít pro Německo fatální následky.

Nicméně vraťme se ještě k Mnichovu. Nelze na něj nahlížet pouze omezenou optikou rozbití Československa, ale jako na jistý mezník, který určoval směřování Sovětského svazu, zda se připojí ke spojení západních zemí namířenému vůči Německu, nebo zda bude hledat zabezpečení svých hranic jinou cestou. Záruky Francie, jež měly chránit Československo před cizí agresí, se ukázaly jako neúčinné, jelikož bez širší rámcové všeobecné dohody s Ruskem měly pramalou vojenskou hodnotu.

Po obsazení zbytku Československa, kdy bylo již více než jasné, že Německo není ručitelem míru, se naskytlá příležitost od odstrkovaného Ruska, které předložilo oficiální návrh na vytvoření jednotné fronty pro společnou pomoc tří mocností Velké Británie, Francie a SSSR. Tato nabídka byla podána 16. dubna 1939⁶⁸ a v případě souhlasu měla zahrnovat Polsko a ostatní pohraniční země ohrožované německou agresí. Nedůvěra či spíše hrůza těchto států, kterou chovaly vůči Sovětskému svazu, byla ale největší překážkou takovéto široce pojaté dohody. Mezi mlýnskými kameny, německou agresí nebo ruskou pomocí, bylo nemožné si vybrat. Nemožnost přesvědčit tyto země ke spolupráci prohloubila ještě více strnulost a krátkozrakost britské a francouzské politiky.⁶⁹ Když nic jiného, tak by pravděpodobně úspěšné uzavření úmluvy zabránilo, nebo přinejmenším oddálilo, vzniknutí sovětsko-německého paktu o neútočení.

Váhavá a polovičatá řešení nebyla cestou, která by přiblížila Sovětský svaz západním mocnostem. Odkládaná a protahovaná jednání se stala osudnými pro ministra zahraničí

⁶⁸ CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 1. Blížící se bouře*, Praha 1992, s. 326.

⁶⁹ Tamtéž, s. 326.

Litvinova, který byl vystřídán Molotovem.⁷⁰ Ten začal hledat nové možnosti směřování ruské politiky, jež by zajistily bezpečnost jeho mateřské zemi. Churchill k této výměně na ministerském postu poznamenává:

„[...] a zbývala mu pravděpodobně pouze jediná cesta. Vždy byl příznivě nakloněn dohodě s Hitlerem. Sovětská vláda byla přesvědčena Mnichovem, a nejen jím, že Británie ani Francie nebudou bojovat, dokud nebudou napadeny, a potom nebudou celkem k ničemu. Blížící se bouře měla vbrzku vypuknout. Rusko se musí o sebe postarat samo.“⁷¹

A Kreml se o sebe sám staral. Západ v jeho očích ztratil veškerý kredit. Přesně instruovaný Vorošilov jasně deklaroval, že Rudá armáda nebude bojovat za Polsko a zároveň jménem generálního štábu odmítl dalekosáhlé vojenské závazky.⁷² Půda pro sblížení s Německem byla připravena. Kontakty mezi Berlínem a Moskvou sílily. Churchill s notnou dávkou rozladěnosti k tomu poznamenává:

„Tento prudký a nepřirozený zvrat v ruské politice byl obratem o sto osmdesát stupňů, jaký dokážou udělat pouze totalitní státy. Před pouhými dvěma roky byli vedoucí představitelé ruské armády povražděni za tytéž sklony, jaké se teď staly přijatelnými pro hrstku pánů z Kremlu, na něž dolehla úzkost. Tehdy byl proněmecký postoj kacířstvím a zradou. Teď se doslova přes noc stal státní politikou [...]“⁷³

Polovičatým úspěchem se stalo přijetí britských záruk polskou a rumunskou vládou, ale co se týkalo jednání s ruskou vládou, zde nebylo vyhlídek na zdárný výsledek. Rusové navíc požadovali zahrnutí pobaltských států a Finska do všeobecných záruk. To tyto země neustále odmítaly. Navíc Finsko s Estonskem daly na vědomí, že pokud by byly tyto úmluvy na ně rozšířeny bez jejich vědomí, považovaly by to za akt agrese.

⁷⁰ CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 1. Blížící se bouře*, Praha 1992 Tamtéž, s. 329.

⁷¹ Tamtéž, s. 329.

⁷² Tamtéž, s. 330.

⁷³ Tamtéž, s. 330.

Definitivní tečkou za marnými pokusy vytvořit protiněmecký blok na Východě pod taktovkou Sovětského svazu bylo uzavření paktů o neútočení ze dne 31. května 1939 mezi Německem, Estonskem a Lotyšskem.⁷⁴

Největší úspěch na německou diplomacii však teprve čekal. V noci z 21. na 22. srpna přiletěl německý ministr zahraničí Joachim von Ribbentrop do Moskvy. Události dostaly rychlý spád. Den nato proběhly první rozhovory, které se protáhly do pozdních nočních hodin. Obě strany došly k porozumění, co se týče zahraničních zájmů a sfér vlivu. Pakt o neútočení s platností na deset let byl podepsán ministry zahraničí Ribbentropem a Molotovem 23. srpna 1939.⁷⁵ Jedna z podmínek paktu měla doslovně následující znění:

„Obě vysoké smluvní strany se zavazují zdržet se jakéhokoli aktu násilí, jakékoli agresivní akce a jakéhokoli vzájemného útoku buď samostatně, anebo ve spojení s jinou mocností.“⁷⁶

Nyní už nebylo síly, která by zabránila vypuknutí války. Politické taktizování západních mocností skončilo krachem. Chladnokrevně vykalkulovaná ruská politika slavila. To však vedoucí představitelé v Kremlu netušili, že spokojenost a pocit bezpečí budou za pouhých dvaadvacet měsíců vystřídány zlobou a nenávisť.

Válka začala 1. září německým útokem na Polsko. Agrese dosáhla rychlého úspěchu, zvláště když svůj útok z východu započal i Sovětský svaz. Čtvrté dělení Polska bylo dokončeno za takřka nečinného přihlížení Západu. Proklamace a záruky polský národ nespasily. Diktátoři se ukázali jako prozíravější. Již při přátelském setkání německých a sovětských sil na demarkační linii si důstojníci wehrmachtu všimli chabého a nedostatečného vybavení ruských vojáků, což zavedlo příčinu k fámám o ruské slabosti. Tyto zvěsti nabraly na intenzitě po listopadovém sovětském útoku na Finsko.

⁷⁴ CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 1. Blížící se bouře*, Praha 1992, s. 341.

⁷⁵ Tamtéž s. 351-352.

⁷⁶ Tamtéž, s. 352.

Nepřipravené jednotky Rudé armády utrpěly žalostnou porážku i přes mnohonásobnou početní a technickou převahu. Překvapivý debakl ruských jednotek rozrušil Stalina, který přitom nezajistil dostatečnou výstroj pro zimní období. Churchill k tomu poznamenává:

„Byla to velmi špatná reklama pro sovětskou armádu. V britských kruzích si mnozí lidé blahopřáli, že jsme to nepřehnali s úsilím dostat Sovětský svaz za každou cenu na naši stranu, a pyšnili se vlastní předvídavostí. Příliš zbrkle se z toho vyvozoval závěr, že ruská armáda byla zruinována čistkami a že to prokázalo, že prohnílost a degradace jsou inherentní systému jejich vlády i společnosti. Tento názor se objevil nejen v Anglii. Není pochyb, že Hitler se všemi svými generály důkladně uvažoval o tom, co se ukázalo ve Finsku, a že to významně ovlivnilo führerovo myšlení.“⁷⁷

První samostatná ruská zkušenost s ostrým bojem ve druhé světové válce nechala za sebou mnoho otázek. Čistky z předešlých let v důstojnickém sboru jistě akceschopnosti Rudé armády nepomohly, nicméně rozhodující byla zejména diletantská příprava konfliktu. Hrubá síla měla zajistit snadné a rychlé vítězství. Nic z toho se nestalo. Navíc v prosinci 1939 byl Sovětský svaz vyloučen ze Společnosti národů, čímž byly ztraceny poslední zbytky prestiže.

Naproti tomu na Německo čekala řada epochálních triumfů. I přes některé úvahy a přípravy byla další ofenziva přesunuta na jaro 1940. Západní státy padaly pod převahou německého wehrmachtu jeden po druhém. Bleskovou válku na první pohled nešlo zastavit. Po červnové kapitulaci Francie stála před německými armádami osamocená Anglie, která byla nedostatečně připravená na válku, a navíc demoralizovaná citelnými ztrátami u Dunkerque. Následná letecká bitva o Anglii s cílem ovládnout vzdušný prostor nad Britskými ostrovy, jež německé vrchní velení

⁷⁷ CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 1. Blížící se bouře*, Praha 1992, s. 490-491.

označilo jako hlavní podmínku invaze, skončila i přes velkohubá prohlášení velitele Luftwafe Göringa neúspěšně. Na podzim 1940 byla operace *Seelöwe* odložena na neurčito. V této době se začíná německá pozornost upínat směrem na Východ.

Prvotní podoba plánu *Barbarossa* vznikla 18. prosince 1940, který stanovil základní uskupení a prvotní cíle sil, jež se měly soustřeďovat proti Rusku.⁷⁸ Se zahájením invaze se počítalo v květnu následujícího roku. Naneštěstí se Německo nechalo zatáhnout Itálií do konfliktů na Balkáně, kde italským jednotkám hrozila porážka. Hitlerova hlavní starost se ale týkala rumunských naftových polí, která mohla být ohrožována britským zásahem z Řecka. Významné síly přesunuté na řešení balkánské krize sice rozšířily již tak bohatou sérii německých triumfů, nicméně to vše si vynutilo odklad operace *Barbarossa*. Churchill dokonce tomuto odložení přiřklá osudový význam:

„Vezmeme-li v úvahu rozsáhlost a riskantnost vpádu do Ruska, nebylo prozíravé narušovat soustředění na východě takto závažným odčerpáním sil. Hned uvidíme, jak byl v důsledku našeho odporu na Balkáně, a především revoluce v Jugoslávii, vnucen této svrchovaně významné operaci pětitydenní odklad. Nikdo nedokázal přesně stanovit, jaké to mohlo mít důsledky, dřív než do osudů německého tažení do Ruska zasáhla zima. Můžeme docela dobře věřit, že tím byla zachráněna Moskva.“⁷⁹

Přesuny armád Wehrmachtu pokračovaly, byť se zpožděním. To však nutně neznamenovalo, že německé letectvo při bojových akcích nad Británií pociťovalo nedostatek sil. Intenzita náletů se nezmenšovala. Britské vládě nebyla známa podstata rozhovorů z listopadu 1940 mezi Molotovem, Hitlerem a Ribbentropem, které měly dát jasno do zahraničních otázek mezi Německem a Sovětským svazem.⁸⁰ Jejich průběh a výsledky se jevily Hitlerovi jako neuspokojivé a kruhu nejvyšších stranických špiček se svěřil, že je konec s vyjednáváním se Sovětským svazem. Od teď měla být východní

⁷⁸ CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 3. Velká aliance*, Praha 1993, s. 351.

⁷⁹ Tamtéž, s. 351.

⁸⁰ Tamtéž, s. 352.

otázka řešena silou. Soustředování sil podél ruské hranice nešlo i přes veškerou snahu zcela utajit. Stalin si vytyčil za úkol uchránit svoji zemi od válečných útrap a nechtěl věřit množícím se zprávám, které hlásily německé přípravy na invazi. Proč by se jedna ze zemí chovala agresivně vůči druhé, když obě mají společné zájmy? Zřejmě v podobných intencích Stalin uvažoval. Churchill k tomu přitakává, že „Hitler a Stalin se spíš dohodnou na náš účet, než že mezi sebou povedou válku“.⁸¹ Na ruského diktátora však čekalo kruté vystřízlivění. Pakt o neútočení, uzavřený před necelými dvěma lety, vzal definitivně za své, když německé jednotky překročily společné hranice táhnoucí se od Baltského moře až po Rumunsko v noci na 22. června 1941.⁸²

Zaslepená a povýšená sovětská vláda byla naprosto hluchá i k varováním, která přicházela doslova několik hodin před útokem. Britská varování byla považována za pouhý pokus poražených strhnout ostatní do vlastní záhuby.⁸³ Churchill ve svém rozhlasovém vystoupení reagujícím na napadení Sovětského svazu odsoudil nacismus a nebral si ani servítky s komunismem. On a britská vláda považují za prvořadý úkol porazit Hitlera a nacistický režim, a proto:

„Každý člověk nebo stát, který bude pokračovat v boji proti nacismu, od nás dostane pomoc. Každý člověk nebo stát, který kráčí po Hitlerově boku, je naším nepřítelem... Taková je naše politika a takové je naše prohlášení. Z toho tedy vyplývá, že poskytneme Rusku a ruskému lidu všechnu pomoc, jakou budeme moci [...]“⁸⁴

Churchill měl z první světové války frontové zkušenosti, poté co strávil několik týdnů v zákopech západní fronty. Šlo o důsledek katastrofální akce u Gallipoli, kterou hlasitě prosazoval (sliboval si od ní lepší zásobovací trasu do Ruska), přičemž poté upadl v britské vládě v nemilost a musel se stáhnout. O dvacet let později nepřicházelo

⁸¹ CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 3. Velká aliance*, Praha 1993, s. 352.

⁸² Tamtéž, s. 366.

⁸³ Tamtéž, s. 365.

⁸⁴ Tamtéž, s. 368.

v úvahu, že by se teď, již jako britský premiér, stal bezprostředním svědkem bojů na východní frontě, tudíž si musel udělat obrázek o průběhu bojů na základě zprostředkovaných zpráv. Věděl tedy o prudkém postupu německých jednotek na východě a přímo ohromných ruských ztrátách na lidech a materiálu.

Právě na základě prohlášení o pomoci zemím bojujícím proti nacistickému Německu a jeho spojencům bylo dohodnuto mezi britskou a sovětskou vládou zajištění dodávek nezbytného materiálu. S tím bylo ale spojeno mnoho těžkostí. Především vzdálenost do ruských přístavů Murmansk a Archangelsk⁸⁵ kladla velké nároky na přepravní kapacity Britů a zajištění ochrany konvojů před útoky německého námořnictva, které často vyráželo z norských přístavů. Pro britskou vládu to znamenalo velké břemeno, poněvadž ve stejné době vedla bitvy se státy *Osy* na zemi, ve vzduchu i na moři. Bitva o Atlantik, letecká střetnutí nad kanálem La Manche a jižní Anglií a válka v poušti si žádaly neustálé doplňování výzbroje a pohonných hmot. Britové při snaze vyhovět ruským požadavkům proto museli odečítat z celkového objemu svých dodávek, jež byly úspěšně přepraveny z Ameriky a byly původně určeny britským potřebám. Evropský konflikt dostal přednost před obranou držeb na Dálném východě, kde cítilo příležitost císařské Japonsko.⁸⁶

Válka, a úspěch v ní, dostala přednost před vším ostatním. Například proto po německém útoku na Sovětský svaz nabylo na významu znovunavázání a vyjasnění polsko-ruských vztahů, které byly v září 1939 tak násilně přerušeny. Polská exilová vláda na čele s generálem Sikorskim se domáhala sovětského uznání neplatnosti dohody, která rozdělila Polsko v roce 1939 na německou a ruskou část a zároveň

⁸⁵ CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 3. Velká aliance*, Praha 1993, s. 384.

⁸⁶ Tamtéž, s. 388.

požadovala propuštění všech polských válečných zajatců a civilistů deportovaných do Sovětského svazu po obsazení východní části Polska.⁸⁷

Rusové se bránili jakýmkoli závazkům, zejména co se týkalo jejich západních hranic. Britové byli postaveni před nelehkou volbou. Do války vstoupila Británie na základě záruk, které poskytla Polsku, a nešlo ignorovat jeho zájmy. Nyní však, když se Sovětský svaz stal spojencem proti Německu, byla důležitá soudržnost a sporné otázky musely počkat. Trochu naivně se počítalo s dobrou vůlí Rusů a poklidným poválečným ujednáním u kulatého stolu.⁸⁸

Churchill obdivoval statečnost Rudé armády a měl na zřeteli obrovské ztráty, jež Sovětský svaz utrpěl během německého postupu. Věděl, že veškerý tlak, který se snášel na vedoucí představitele Kremlu, včetně samotného Stalina, je enormní. Nicméně ani v nejmenším se mu nezamlouval povýšenecký tón a výčitky, jimiž byl často zahrnován ze sovětské strany. Ať už pro údajné nedostatečné plnění dodávek nebo kvůli neustálému oddalování otevření druhé fronty v Evropě. Zde se projevovala ruská sebestřednost. Boje v Atlantiku nebo v severní Africe nebyly v ruských očích onou druhou frontou. Britský předseda dodává:

„V Arktidě se do konce roku povedla skvělá operace, při níž se podařilo zajistit bezpečné proplutí konvoje. Myslím, že si zasloužíme přinejmenším úctu za trpělivost, s níž jsme čelili neustálým úmyslným urážkám od vlády, která doufala v možnost spolupráce s Hitlerem tak dlouho, dokud jím nebyla napadena a téměř zničena.“⁸⁹

Churchill si uvědomoval, že zimní tažení v roce 1942 bude představovat rozhodující význam pro východní frontu. Bohaté ropné oblasti na jihu lákaly a měly zajistit vysokou německou spotřebu, která byla závislá na rumunských naftových polích. Megalomanské strategické cíle, jež měl před sebou wehrmacht v uplynulém roce, vystřídal cíl jeden, ale

⁸⁷ CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 3. Velká aliance*, Praha 1993, s. 385.

⁸⁸ Tamtéž, s. 385-386.

⁸⁹ CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 4. Karta se obrací*, Praha 1994, s. 581.

neméně skromný. Ruské síly se považovaly z velké části za vyčerpané. Britové měli jen omezené možnosti, jak ovlivnit dění na Východě, a proto byla vyvinuta maximální snaha pro úspěšné zasílání dodávek zásob a materiálu. Stalin neochvějně věřil ve vítězství, a tuto víru dokázal přenést i na britského předsedu. Válka do tohoto okamžiku přinesla mnoho obětí a ještě mnohé dalších měla mít, nicméně jak Churchill, tak Stalin cítili, že krize, ať už budou jakékoli, společným úsilím překonají.

5 RUSKÝ NÁHLED

Sovětský svaz dříve než dosáhl svojí zdánlivé velikosti, prošel mnoha útrapami. Za 1. světové války vykročilo Rusko do chaosu války občanské mezi rudoarmějci a bělogvardějci, která ještě více zbídačila prostý lid. Mocenský boj mezi bolševiky nakonec ovládl Stalin a vedl svou zemi k větší významnosti a síle dost brutálními metodami. Kolektivizace, industrializace, gulagy a v předvečer krvavé čistky ve státní správě a důstojnickém sboru. To byl Sovětský svaz meziválečného období, který byl z větší části stranou od velké evropské politiky. Blížil se ale čas, kdy mělo dojít ke změně.

5.1 Georgij Konstantinovič Žukov

Maršál Sovětské armády, nejnápadnější sovětský generál druhé světové války, muž, který úspěšně ubránil Moskvu proti německému útoku, obklíčí a porazí nacistickou armádu u Stalingradu, zvítězí v rozhodující bitvě druhé světové války u Kurska a nakonec dovede svá vojska až do Berlína. Za to vše je oslavován a znám Georgij Konstantinovič Žukov. Svůj vztah se Stalinem často přikrášleně líčil jako srdečný a plný pochopení, faktem ale zůstává, že ruský diktátor sledoval s nelibostí jeho narůstající popularitu u vojáků a civilního obyvatelstva. Čistky, které proběhly v důstojnickém sboru na konci třicátých let a jimž unikl, popisuje s jistou rezervovaností jako důsledek chorobné a nelogické atmosféry strachu, která prosákla celou ruskou společností. Rozmohlo se donašečství. Přítel nemohl věřit příteli.

Na rozdíl od jiných autorů, kteří sepisovali svoje paměti svobodně a bez omezení, se musel Žukov potýkat s cenzurními zásahy. Zabrало mnoho měsíců, než státní moc povolila vydat notně seškrtanou verzi Žukovových pamětí. Samotná autocenzura, jež se vyhýbala některým tématům, se komunistickému režimu zdála jako příliš mírná. Navíc

byla prosazena zcela bezvýznamná a zbytečná zmínka o válečném setkání s Brežněvem. Teprve na konci osmdesátých let se dozvěděla veřejnost, že skoro čtvrtina původního textu padla za oběť cenzuře.

Žukov ve vojenské hierarchii stoupal postupně. Bojoval v první světové válce v carské armádě, po Velké říjnové revoluci získával další ostruhy za občanské války v řadách Rudé armády. V meziválečném období prošel velením pluku, brigády a divize, přičemž nejvíce na sebe upozornil při vedení armádních skupin na Dálném východě proti Japoncům. Hrál důležitou roli rovněž při „osvobození“ Severní Bukoviny a Bessarábie, z ideologického hlediska zdůrazňované údajnou rumunskou okupací, kdy velel Jižnímu frontu (skupina armád). Zde došlo ke třenicím s Němci a nelze vyloučit, že ruské přípravy počítaly s obsazením celého Rumunska. Žukov tyto události a ruský tlak na rumunskou vládu bagatelizoval skoro jako přátelská jednání dvou rovnocenných zemí:

„Po dlouhých jednáních rumunská vláda souhlasila s vyklizením území a odchodem svých vojenských jednotek ze Severní Bukoviny a Bessarábie, takže se situace vyřešila mírovou cestou.“⁹⁰

Konec třicátých let se nesl ve znamení mezinárodních krizí z velké části zapříčiněných mocenskými ambicemi nacistického Německa a fašistické Itálie. S obavami sleduje Žukov vznik tzv. paktu proti Kominterně, údajně namířený proti Komunistické internacionále, jež původně podepsaly Německo s Japonskem, zanedlouho se však k nim připojila Itálie. Jistý pocit nepochopení jde cítit z ruských reakcí na Mnichovskou konferenci západních mocností.⁹¹ Sovětský svaz se snažil o roli mírotvorce a zachránce.

⁹⁰ ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část první*, Praha 2005, s. 255.

⁹¹ Tamtéž, s. 257.

Důkazem mělo být ruské soustředění vojsk na hranicích, která by v případě souhlasu československé vlády přispěchala na pomoc. Ale že tyto síly byly v první řadě zaměřené proti Polsku, to Žukov logicky nedodává. Nepřizvání ruských zástupců na jednání se Kremlu pochopitelně dotklo a obětování Československa viděl Stalin jako slabost západních demokracií.

Pocit nedůvěry převládal i o několik měsíců později, kdy německé jednotky v březnu 1939 obsadily zbytky Československa. Anglie s Francií po zjištění, že Německo nejedná jako ručitel míru, nýbrž jako agresor, se snažily navázat přátelské vztahy s ruskou vládou, které by připravily půdu pro budoucí spojeneckou smlouvu namířenou proti Německu. Žukov popisuje celkem oprávněně neserióznost hovorů, které nakonec nikam nevedly:

„Anglie a Francie však poslaly k jednání doslova druhořadou garnituru, aby opět sondovala, a to bez nějakého upřímného zájmu o úspěch vojenské spolupráce. V tajné instrukci britské mise se otevřeně uvádělo, že britská vláda si nepřeje brát na sebe jakékoli určité závazky, které by jí mohly spoutat ruce. Mise měla za úkol jednat velmi pomalu, postupovat vůči Rusům zdrženlivě, a co se týče vojenské dohody, omezit se, pokud to bude možné, jen na všeobecné formulace.“⁹²

Není bez zajímavosti, že podobný prostor, který věnuje Žukov jednáním s Anglií a Francií, už se nedostává paktu o neútočení s Německem podepsaný ministry zahraničí Ribbentropem a Molotovem. Zde se naplno projevila autocenzura, takže o pohnutkách ruské vlády, které vedly k souběžným jednáním s Anglií a Francií na jedné straně, a Německem na straně druhé, se čtenář v pamětech ruského maršála nedočte.

⁹² ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část první*, Praha 2005, s. 260.

To nic nemění na tom, že si Sovětský svaz byl více než vědom síly a mohutnosti německých vojsk. Úspěchy wehrmachtu při západním tažení nenechávaly nikoho na pochybách o jeho vyspělosti. Nebyla rovněž podceňována úloha tankových a mechanizovaných vojsk podporovaných letectvem v moderním pojetí války. Při pádu Francie v červnu 1940 si Stalin a další vedoucí ruští představitelé pochvalovali prozíravé uzavření paktu. To však ještě v tu dobu netušili, že za necelý rok obrátí Němci svoje expanzivní ambice směrem na východ. Tím byla pohřbena naděje poklidné korelace dvou mocností. Ruské armádní kruhy věřily, že politici budou jednat na základě racionálních předpokladů a nevystaví svou zemi nebezpečí agrese zcela nepřipravenou. Naneštěstí toto se právě stalo. Žukov k tomu lapidárně poznamenává:

„Ale ukázalo se, že vysoká politika, v jejímž čele stál J. V. Stalin, ve svých odhadech hrozby války vycházela z chybných předpokladů.“⁹³

Snaha nedat Německu ani tu nejmenší záminku k válce šla tak daleko, že před ověřenými zprávami o rostoucím počtu německých jednotek na hranicích se zavíraly oči. Dva příklady mluví za vše. V prvním případě byl německému vyslanci bez větších námitek povolen soupis válečných hrobů německých důstojníků a vojáků padlých za první světové války proti staré ruské armádě. K tomuto úkolu vyčlenili Němci několik speciálních výzkumných skupin.⁹⁴ Ve druhém případě se hromadily stížnosti na časté porušování ruského vzdušného prostoru německými letadly. Německé vysvětlení? Piloti jsou mladí a nezkušení a špatně se orientují v prostoru, našich bloudících strojů si nevšímejte.⁹⁵ Žukov rozhořčeně poznamenává:

⁹³ ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část první*, Praha 2005, s. 282.

⁹⁴ Tamtéž, s. 309.

⁹⁵ Tamtéž, s. 310.

„Byli jsme šokováni jednak drzostí a cynismem německé vlády, která se bez všech ceremonií rozhodla provést přímý vojenský průzkum nejdůležitějších operačních směrů, jednak naprostou Stalinovou důvěřivostí.“⁹⁶

Vše výše uvedené mělo fatální důsledky pro Rudou armádu při německém zahájení útoku. Mnoho ruských divizí bylo rozprášeno a obklíčeno. Nespočet letadel byl zničen ještě na zemi. Počet zajatých ruských vojáků byl bezprecedentní. Německé tanky uzavíraly v kotlích (obklíčeních) celé armády. Wehrmacht na cestě do ruského vnitrozemí urazil 500 až 600 km a zmocnil se důležitých hospodářských oblastí a strategických objektů. Hitler v tu chvíli věřil, že Sovětský svaz již válku prohrál.⁹⁷

Poklesla výroba strategických materiálů, například surového železa, oceli nebo elektrické energie, navíc byla ohrožována stále další průmyslová střediska. S největším stupněm priority byly stěhovány nepoškozené závody dále na východ, kde měly být znovu uvedeny v provoz.⁹⁸ Nic jiného ani nezbývalo, pokud si Rusové chtěli zachovat naději na zastavení německých vojsk dřív, než bude pozdě. Tyto neutěšené chvíle popisuje Žukov následovně:

„V těchto dnech nemělo sovětské velení jiné východisko než přejít do obrany na celé strategické frontě. Neexistovaly ani síly, ani prostředky k vedení útočných, zvláště rozsáhlých operací.“⁹⁹

Sovětské vrchní velení na čele se Stalinem se dopustilo mnoha chyb a přehmatů při řízení vojsk. Hlavně obrovská rozloha ruské země zabránila definitivní porážce Rudé armády. Žukov pateticky vyzdvihuje komunistické zřízení a vojensko-politické vedení,

⁹⁶ ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část první*, Praha 2005, s. 309.

⁹⁷ ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část druhá*, Praha 2006, s. 61.

⁹⁸ Tamtéž, s. 63.

⁹⁹ Tamtéž, s. 70.

které dokázalo všechny porážky přestát a našlo z nepříznivé situace východisko.¹⁰⁰ Byla to především prvotní snadná německá vítězství, jež zastřela Hitlerovi a německému velení vnímání skutečných problémů. Zásobování s prodlužující vzdáleností vázlo, ruské jednotky, které nebyly zajaty, se uchýlily k partyzánskému způsobu boje, nesmírná délka fronty tříštila síly a podobně. Němci vítězili, stále ale před nimi ležely nekonečné ruské pláne.

Jedním z největších problémů zůstávala po celou dobu války pro Němce partyzánská hnutí. Stěžovala už tak napjatou logistickou situaci poškozováním železnic a bylo nanejvýš obtížné je vystopovat a zneškodnit. Útvary, které byly vyčleňovány na jejich likvidaci, logicky chyběly na frontě. Jak velké potíže způsobovali partyzáni, popisuje Žukov následovně:

„Partyzánské hnutí mělo za úkol hlavně vytvářet pro hitlerovce nesnesitelnou situaci, pobíjet německé vojáky, ničit vojenskou techniku a materiální prostředky nepřítele, dezorganizovat práci jeho týlu a mařit opatření vojenských a správních orgánů fašistických okupantů.“¹⁰¹

Německé letní tažení se protáhlo do zimy 1941, zastavilo se a doslova zmrzlo před Moskvou. Ani Leningrad, byť obklíčený, nepadl. Mýtus o neporazitelnosti německého wehrmachtu se rozplynul. Místo rychle ukončeného vítězného tažení přišla na řadu dlouhá vyčerpávající válka. To však neodradilo Hitlera od naplánování další velké operace pod krycím názvem *Blau*. Skupina armády Jih se měla rozdělit na dvě menší armádní uskupení „A“ a „B“ s cíli na Kavkaze a Volze. Zpočátku to vypadalo na podobné úspěchy jako při zahájení operace *Barbarossa*, široké kavkazské stepi mizely

¹⁰⁰ ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část druhá*, Praha 2006, s. 99.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 123.

za zády německých tanků. Cíle tažení byly však stále daleko. V případě odříznutí přepravy na Volze u Stalingradu útok uvízl na pouličních bojích, které sebou nesly velké ztráty. Zásobovací trasy se znovu prodloužily. Série chyb uvrhla 6. armádu u Stalingradu do obklíčení, kde byla obětována pro záchranu zbylých německých vojsk na Kavkaze. Žukov tento obrat popisuje následovně:

„Podstatně se změnil i charakter boje. Ozbrojené síly fašistického Německa, jež utrpěly porážku v bitvě u Stalingradu, ztratily iniciativu a musely přejít do strategické obrany. Iniciativy se zmocnila Rudá armáda.“¹⁰²

Důležité je poukázat na fakt, jak se Žukov a další Rusové stavěli ke svým spojencům – Anglii a Spojeným státům americkým. Obě země měly nesporný podíl na posílení a udržení ruského hospodářství, které trpělo především nedostatkem oceli, ale i takovými potravinami jako vepřové maso, máslo nebo vejce. Dokonce Rusové nosili 15 milionů amerických párů bot.¹⁰³ Tyto a mnohé další dodávky byly do jisté míry klíčové, přesto dlouho za komunistického režimu byly umenšovány. I Žukov se o úloze pomoci zmiňuje málo a sporadicky:

„Plánované obsazení Kavkazu a Volhy by hitlerovcům umožnilo přerušit komunikace mezi Sovětským svazem a našimi spojenci, vedoucí přes Kavkaz.“¹⁰⁴

Na jiném místě je Žukov více konkrétní, ale o to méně objektivní. Připouští sice, že pomoc zde byla, avšak odmítá ji přisoudit větší význam, než údajně měla. Materiální převahu, které Rudá armáda dosáhla, přisuzuje z větší části sovětskému společenskému

¹⁰² ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část druhá*, Praha 2006, s. 222.

¹⁰³ KOROLEV, S.: *Historie Rooseveltovy pomoci Stalinovi*. In: <http://atllanka.net/index.php?text=32-sovetska-pravda-o-americke-rol-i-ve-ii-svetove-valce> [cit. 16. 4. 2013].

¹⁰⁴ ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část druhá*, Praha 2006, s. 316.

zřízení a hrdinskému boji sovětského lidu.¹⁰⁵ Tady autor sklouzává ke zbytečně přehnanému egocentrismu.

S větším nadhledem podává zprávu o proměně, kterou pozoruje po prvních velkých německých porážkách. Nedostatky německého velení viděl v těžkopádnosti a nevyvaldávavosti. Z jeho rozhodnutí cítil nesprávný odhad možností vlastních vojsk a vojsk nepřítelů. Dále spatřoval velký problém německého velení ve velmi často opožděném stažení vojenských uskupení, když jim hrozily boční úderů a obklíčení, takže se vojska dostávala do bezvýchodné situace.¹⁰⁶ Stěží Žukov dokáže přijmout fakt, že hlavní podíl na těchto neúspěších, chybách a omylech má Hitlerův diletantismus.

Hlavní problém vidí v postupném vyčerpávání německých sil a prostředků. Kvalita a kvantita výroby ruské výzbroje měla stoupající tendenci, na rozdíl od německé, která se musela s prodlužující válkou vyrovnávat s mnoha těžkostmi. Pokud se Sovětský svaz mohl opírat o dodávky od západních mocností, tak v případě Německa nikdo takový nebyl, určitě ne co do objemu. I přes Žukovy ody o statečném a nepoddajném ruském lidu a stabilním komunistickém zřízení by nebylo správné připisovat německou porážku na Východě pouze Rudé armádě. Jistě Rusové bojovali o svoji vlast, domovy a životy, ač to může znít trochu pateticky, nicméně nebojovali sami a bez pomoci.

Politika období druhé světové války a její logika nebyla jednoduchá ke sledování či chápání, avšak vítězem se mohl stát pouze ten, kdo uvažoval dále než jen v horizontu dnů či týdnů. Churchill, na rozdíl od Hitlera, touto prozíravostí oplýval. Již dlouho viděl v Evropě dvě zla ohrožující mír. Pro přežití Británie si vybral to menší z nich v podobě Stalina. Spolu s Rooseveltem měli významný podíl na porážce nacistického Německa,

¹⁰⁵ ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část třetí*, Praha 2006, s. 69.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 139.

když pomohli Sovětskému svazu překlenout období krutých porážek, aby se poté nadechli k velkému obratu. Na to by se nemělo zapomínat.

6 PROČ NĚMECKO NA VÝCHODĚ NEUSPĚLO?

Na takto jasnou a přímo položenou otázku je třeba odpovídat opatrně. Přesto, že hledat racionální důvody neúspěchu je relativně snadné. Válčit proti celému světu bez patřičných prostředků se zkrátka nedá. Německá vítězství pramenila ze silné militarizace společnosti a ze snahy získat své mocenské postavení zpět, údajně ztraceného kvůli domácím zrádcům. Německo nevedlo válku spravedlivou a obrannou, nýbrž agresivní a expanzivní. Již pouze v tom by někteří moralisté viděli důvod, proč muselo Německo válku prohrát. V té nejobecnější rovině zlomilo Třetí říši vaz diletantské nacistické vedení. Přehmaty se vršily po prvotních úspěších v politice, vojenské oblasti a hospodářství. To však byla pouze jedna strana mince.

Tou druhou byla samotná stavba nacistické vedoucí hierarchie na čele s Hitlerem. Německo třicátých let je považováno za totalitní stát, kde řízení moci se soustředilo v úzké skupině elit. Není úplně přesné předpokládat, že ochota německé společnosti a jeho vedoucích představitelů obětovat vše válečnému vítězství byla srovnatelná nebo dokonce vyšší než u států, proti kterým bojovali. Taková Británie tváří tvář záhubě dosadila do svého čela Winstona Churchilla a ten slíbil krev, slzy a pot. Žádné úlevy a výjimky, všechno muselo být podřízeno porážení nacistického Německa. Británie toho byla schopná dosáhnout jako demokratický stát, nepotřebovala represe a drakonické tresty, aby přesvědčila všechny, od prvního ministra až po toho posledního občana, o nutnosti takovýchto opatření.

Německo se chovalo jinak. Hitler si liboval v rivalitě, která vznikala prostě proto, že byl více lidem zadán tentýž úkol s tím, aby se prosadil ten lepší. Toto jednání bylo nejlepší platformou pro intriky a záškodnictví mezi jednotlivými nacistickými funkcionáři. Důležité úkoly a posláním se tak staly věci osobní prestiže a nevalilo, že je v sázce válečné úsilí celé Říše. Vojenská vítězství dokázala neduhy tohoto zhoubného systému

vedení zakrýt, což ale mělo omezeného trvání. Apolitičtí vojenští představitelé měli sice jisté pochybnosti o tom, kam Německo pod Hitlerovým vedením směřuje, ale všechna skepse byla rozptýlena právě těmito nečekanými triumfy.

Ničemu nepomohla ani proměna Hitlerovy pozice. Do popředí se dostal jako politik a úspěšný hazardér. Válka mu vzala mnoho z lesku předvídavosti a neomylné intuice. S přibývajícím časem dával svojí osobě čím dál větší důležitost. Nabyl přesvědčení, že jeho vůle překoná všechny překážky. Že uspěje tam, kde jeho bázlivi generálové ztroskotali. Osoboval si rozhodování takřka všech záležitostí, jež se děly na frontě. To logicky svazovalo ruce německým důstojníkům, kteří mohli pružněji a lépe vyhodnotit situaci než někdo vzdálený mnoho set kilometrů daleko.

Hitler se tak zaměřil na svoji vojenskou úlohu, že pozapomněl, co se děje na domácí frontě, respektive jeho přehled o domácích záležitostech se zdaleka nemohl rovnat těm vojenským. Souviselo to mimo jiné i s informacemi, které se k Hitlerovi dostávaly. Byl dokonale obeznámen s tím, co se dělo na Východě skrze německé důstojníky, zprávy byly často bez příkras. V domácích záležitostech je ale třeba vyzdvihnout člověka, který měl možná nenápadnou, ale o to důležitější roli. Tím člověkem byl Martin Bormann, vedoucí Vůdcovy kanceláře. Svým jednáním filtroval informace, jež se dostaly na Hitlerův stůl tím nejopatrnějším způsobem. Zároveň za léta věrné služby rozpoznal Hitlerovy silné a slabé stránky. Věděl, kdy stačilo dát Vůdci jen nápad nebo vnuknutí, na jehož základě bylo vypracováno rozhodnutí. Obratným manévrováním dokázal vyřadit svoje rivaly z Hitlerovy přízně, a naopak věrní Bormannovi spolupracovníci stoupali nejen v jeho očích, ale i ve vlivu a funkcích. Ne náhodou byl ostatními nenáviděn. Úzkostlivě dbal, aby se k Hitlerovi nedostal nikdo blíž než o sám. Získal tak monopol vlivné šedé eminence, která Hitlerovi dávala pocit důležitosti a nepostradatelnosti, avšak ve skutečnosti Bormann tahal za nitky v Německu, aniž by

to Hitler odhalil. Objektivní zprávy, malé nebo velké, naléhavé nebo podřadné procházely jeho rukama. Soustředění moci v osobě Hitlera mělo za následek to, že k této moci měl přístup jeho tajemník, kterému důvěřoval.

Snahy ministrů, průmyslníků a jiných lidí, co mohli a chtěli zvrátit neutěšeně se vyvíjející situace nejen na východní frontě, tvrdě narážely. Když si některý z nich opatřil Hitlerův souhlas v určité záležitosti, tak Bormann, pokud se cítil tímto rozhodnutím ohrožen, neváhal si od Vůdce obstarat rozhodnutí přesně opačné. Tím se podřývala schopnost nacistického státu vrhnout všechny síly do války. Hitler byl sice všemocný, ale jeho pozornost se upínala k velení armád, ne k domácím pŕtkám mezi stranickými špičkami.

Jistě, třetí říše byla poražena vojensky a hospodářsky, ale porážka dlela již na jejím počátku v jejím středu. Prohnilost a zkorumpovanost Hitlerova nejbližšího okolí, jakkoliv skrytá nebo okázalá, nenabídla cestu k tisícileté říši. Nabídla smrt, ničení a beznaděj. To, že největším zrcadlem tohoto osudu německého národa se stala válka na Východě, je už logickým vyústěním.

ZÁVĚR

V této práci jsem se pokusil zmapovat a rozvést hlavní aspekty, které vedly k porážce nacistického Německa na Východě. Jak se dalo předpokládat, pohledy a názory jednotlivých pamětí se lišily nejen v detailech, ale ve věcech podstatnějších. Nelze tedy převzít jeden názor a upozadit a nebrat zřetel na ty ostatní. Největší rozdíly bychom našli v prosté otázce. Proč? Proč Německo, na pohled nepřemožitelné, tak tvrdě narazilo? Proč si přes všechny trumfy neporadilo s armádou, která za svoji nezkušenost zaplatila tak vysokou daň? Proč se Hitler i přes všechna prohlášení nakonec odhodlal bojovat na dvou, a později dokonce více frontách? Tyto a podobné otázky by se daly položit ještě mnohokrát.

Badání vojenské historie už stěží přijde s něčím novým, čím by vysvětlilo nebo převrátilo dosavadní výzkum. Totéž lze říci i o otázce hospodářsko-průmyslové. Naopak na co by se historiografie měla soustředit je rozkrývání Hitlerova okolí a jeho vzájemného ovlivňování. Hitler byl stát. A stát byl Hitler. Zosobňoval moc, která měla mnoho nuancí, vrstvené zmatečnosti, až nepřehlednosti nacistického aparátu. Nepružnost nacistického státu je až zarážející vzhledem k tomu, jak byla a je třetí říše a priori považována za totalitní zemi. Každá z válčících stran měla osobnosti, se kterými se identifikovala a věřila jejím schopnostem. Problém Německa byl v tom, že tyto individuality byly málokdy prosty zhoubné ctižádosti. Totiž pestrá paleta nacistů s pohnutou historií, nedávala pevné základy státu, který měl čelit těžkým osudovým zkouškám. Základy vítězných zemí se ukázaly jako pevnější a odolnější. Před tímto fakt se musela sklonit i tisíciletá Říše.

RESUMÉ

In this work, I have compiled and elaborated the main aspects that led to the defeat of Nazi Germany in the East. As predicted the views and opinions of individual memory differed only in details but in matters more significant. It cannot therefore take a view and play down and not take account of the others. The biggest differences we found in the simple question. Why? Why Germany to look invincible, so hard hit? Why despite all the cards cannot handle the army, which for their inexperience pay such a high tax? Why did Hitler despite all the declarations finally resolved to fight on two and later even more fronts? These and similar questions could be put there many times. Research of military history had barely come up with something new, or explain the overturned previous research. The same can be said about the issue of economic and industrial. Contrary to what would historiography should concentrate uncover Hitler's environment and its interaction. Hitler was the state. A state was Hitler. Personified power, that had many nuanced, layered confusion, lack of transparency to the Nazi apparatus. The rigidity of the Nazi state is startling given how the Third Reich and is a priori considered totalitarian country. Each of the warring parties had personality with which to identify and believed in her abilities. Germany's problem was that these individuals were seldom free from destructive ambitions. That is a broad mix of Nazis with a turbulent history, made no solid foundations of the state, which had to face severe fatal exams. Basics of the victorious countries have proven stronger and more durable. Before this fact had to bend down and thousand-year Reich.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- ADAM, W.: *S Paulusem k Volze*, Praha: NAŠE VOJSKO, 1968, s. 19.
- BRADLEY, F., N., J.: *Dějiny třetí říše (Německo v období nacismu)*, Praha: VICTORIA PUBLISHING, 1995. ISBN 80-85865-95-5.
- BURLEIGH, M. a W. WIPPERMANN: *Rasistický stát – Německo 1933-1945*, Praha: Columbus, 2010. ISBN 978-80-7249-261-9.
- CARELL, P.: *Operace Barbarossa: pochod na Rusko*, Praha: NAŠE VOJSKO, 2003. ISBN 80-206-0659-9.
- CARELL, P.: *Spálená země*, Praha: NAŠE VOJSKO, 2003. ISBN 80-206-0683-1.
- CARELL, P.: *Stalingrad: sláva a pád 6. armády*, Praha: NAŠE VOJSKO, 2002. ISBN 80-206-0644-0.
- CITINO, M., R.: *Smrt Wehrmachtu: německá válečná tažení v rozhodujícím roce 1942*, Brno: JOTA, 2009. ISBN 978-80-7217-676-2.
- GUDERIAN, H.: *Vzpomínky generála*, Brno: Jota, 2009. ISBN 978-80-7217-648-9.
- HUGHES, M. a C. MANN: *Hitlerovo Německo: život v období Třetí říše*, Praha: Columbus, 2002. ISBN 80-7249-123-7.
- CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 1. Blížící se bouře*, Praha: Lidové noviny, 1992. ISBN 80-7106-068-2.
- CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 3. Velká aliance*, Praha: Lidové noviny, 1993. ISBN 80-7106-070-4.
- CHURCHILL, S., W.: *Druhá světová válka Díl 4. Karta se obrací*, Praha: Lidové noviny, 1994. ISBN 80-7106-071-2.
- KOROLEV, S.: Historie Rooseveltovy pomoci Stalinovi. In: *Atlanka* [online] May 8, 2008, [cit. 16. 4. 2013]. Dostupné z: <http://atlanka.net/index.php?text=32-sovetska-pravda-o-americke-rol-i-ve-ii-svetove-valce>
- MANSTEIN von, E.: *Ztracená vítězství*, sv. 1. Brno: Jota, 2006. ISBN 80-7217-429-0.
- MANSTEIN von, E.: *Ztracená vítězství*, sv. 2. Brno: Jota, 2006. ISBN 80-7217-443-6.
- MAZOWER, M.: *Hitlerova říše – nacistická vláda v okupované Evropě*, Brno: JOTA, 2009. ISBN 978-80-7217-632-8.
- RAUS, E., von GREIFFENBERG, H. a W. ERFURTH: *Válka jako peklo: němečtí generálové vypovídají o východní frontě*, Praha: NAŠE VOJSKO, 2005. ISBN 80-206-0550-9.
- SPEER, A.: *Albert Speer – řídil jsem Třetí říši*, Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3178-0.
- WALSH, S.: *Stalingrad 1942-1943: pekelný kotol*, Praha: OTTOVO NAKLADATELSTVÍ, 2003. ISBN 80-7181-769-4.
- WOLMAR, C.: *Vlaky a války: jak železnice vyhrávaly a prohrávaly*, Praha: BB/art, 2010. ISBN 978-80-7461-115-5.
- ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část první*, Praha: NAŠE VOJSKO, 2005. ISBN 80-206-0794-3.
- ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část druhá*, Praha: NAŠE VOJSKO, 2006. ISBN 80-206-0795-1.
- ŽUKOV, K., G.: *Vzpomínky a úvahy Část třetí*, Praha: NAŠE VOJSKO, 2006. ISBN 80-206-0796-X.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1

Erich von Manstein

Příloha č. 2

Winston S. Churchil

Příloha č. 3

Georgij Konstantinovič Žukov

Bundesarchiv, Bild 183-H01758
Foto: ©.Fg. 1 1938

Erich von Manstein

Zdroj: http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bundesarchiv_Bild_183-H01758,_Erich_v._Manstein.jpg

Winston S. Churchill

Zdroj: <http://hankwhitemore.files.wordpress.com/2012/11/photo-yousuf-karsh-winston-churchill-1874-1965-30-december-1941.jpg>

Georgij Konstantinovič Žukov

Zdroj: <http://czechfolks.com/plus/wp-content/uploads/2012/03/2.-Georgij-Konstantinovi% C4% 8D-% C5% BDukov.jpg>